

Osmanlı Devleti'nin Buhran Devrine Genel Bir Bakış

17. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar süren döneme duraklama dönemi veya bir başka deyişle buhran dönemi adı verilmektedir. Osmanlı Devleti bu dönemde askeri başarılar elde etmesine rağmen iktisadi ve sosyal hayatta buhran yaşamaktadır. Bu dönem içerisinde Doğu'da 1639 yılında Safevi Devleti ile yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması bugünkü Türkiye-İran sınırının oluşmasını sağlamıştır. Batı'da ise Merzifonlu Kara Mustafa Paşa önderliğinde gerçekleştirilen II. Viyana kuşatması olumsuz sonuçlanmış ve Osmanlı Devleti'ne karşı Avusturya, Lehistan ve Venedik önderliğinde kurulan *Kutsal İttifak*'ın oluşmasına neden olmuştur.

Askeri zaferler kazanmak için bütçenin büyük oranda askeri harcamalara gitmesi ve istenen sonuçların yeteri kadar alınamaması XVII. Yüzyıl Buhranı'nın sebeplerinden biridir. Safevilerle uzayan savaş ve Girit'in fethinin gecikmesi de bütçeyi olumsuz etkileyen askeri unsurlardandır. Diğer sebepler ise şu şekilde sıralanabilir:

- Avrupa'da merkezi yönetimlerin güçlenmesi.
- Sömürgecilik ve coğrafi keşifler ile Avrupa'nın ekonomik olarak güçlenmesi.
- Osmanlı Devleti'nin merkezi otoritesinin zayıflaması ve yüksek yeterliklere sahip devlet adamlarının yetişmesinin azalması.
- Vergi toplama sisteminin zayıflama ve iltizam usulüne geçiş ile birlikte çıkan isyanlar.
- Savaş ganimetlerinin azalması ve eski ticaret yollarının önemini kaybetmesi.

Koçi Bey ve Katip Çelebi gibi dönemin Osmanlı bilginleri ve alimleri de bu dönem içerisinde yaşanan buhran ortamını kaleme aldıkları eserlerde vurgulamaktadırlar.

Osmanlı Devleti'nde Buhran, Yenileşme ve Ekonomik Bağımlılık Süreci (1700-1838)

Yaşanan kısmi askeri başarıların neticesinde imzalanan barış antlaşmaları ile istenen sonuçları elde edemeyen Osmanlı Devleti, 1715-1718 yılları arasında Avusturya ile yapılan savaşı kaybederek Pasarofça Antlaşmasını imzalamış ve Sırbistan topraklarının önemli bir bölümünü kaybetmiştir. Bu antlaşmanın ardından 27 yıl sürecek olan Lale Devri (1703-1730) dönemine geçilmiştir.

Lale Devri, Osmanlı Devleti'nin dışarıda barış siyaseti güderek ülke içindeki siyasi, askeri ve teknolojik yapıları yenilemeye ve düzenlemeye gittiği bir dönemdir ve adını İstanbul'da yoğun olarak yetiştirilen *lale* çiçeğinden almaktadır. Bu dönemde Avrupa tarzında yenilikler yapılması amacıyla yurtdışındaki elçiliklerin sayısı artırılmaya başlanmıştır. Paris elçisi Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin raporu bu konuda dikkat çekmektedir. Bu dönem içerisinde pamuk üretimine geçilmesi, tercüme heyetlerinin oluşturulup bazı eserlerin çevirilerinin yapılması ve İbrahim Müteferrika tarafından ilk matbaanın kurulması gibi birçok yenilik gerçekleştirilmiştir. Ancak

yenilikler için harcanan bütçe halkın ekonomik olarak daha da geriye gitmesine neden olmuş ve Patrona Halil önderliğinde gerçekleşen isyan ile III. Ahmet tahttan indirilip I. Mahmut başa geçirilerek Lale devri sona erdirilmiştir.

I. Mahmut yenilik yapma fikrini devam ettirmiş ve daha çok askeri alana odaklanmıştır. Bu alanda yapılan yenilikler konusundaki en önemli isim Humbaracı Ahmet Paşa'dır. Ahmet Paşa humbaracı ocağının düzenlenmesi ve *hendesehanenin* kurulmasına öncülük etmiştir. I. Mahmut askeri alanın yanı sıra kültürel alandaki yeniliklere de önem vermiş, matbaaya devlet desteği sağlamış, ülke genelinde kütüphaneler kurulmasını istemiş ve Yalova'da ilk kağıt fabrikasının kurulmasını sağlamıştır.

I. Mahmut ve sessiz geçen III. Osman döneminin ardından Osmanlı tahtına geçen III. Mustafa döneminde Rusya'nın baskıları sonucu gelişen Osmanlı-Rus savaşı yaşanan kayıpların ardından Küçük Kaynarca Antlaşması ile son bulmuştur. Bu antlaşma Osmanlı için birçok alanda Karlofça'dan sonra benzer şekilde çok büyük kayıpların yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu büyük hezimet Osmanlı içerisinde askeri yeniliklerin artırılması anlayışını güçlendirmiştir. Bu anlayışla başa geçen I. Abdulhamid döneminde Baron de Tott önderliğinde askeri yenilikler gerçekleştirilmiştir.

III. Ahmet ile başlayan ve I. Abdulhamid dönemine kadar süren 18. Yüzyıl daha sonra gelecek köklü yeniliklere her ne kadar temel oluştursa da kendi dönemi içerisinde beklenene etkiyi yaratamamıştır.

Osmanlı Yenileşmesinde Dönüm Noktası III. Selim ve Nizam-ı Cedit

III. Selim tahta çıktığı anda var olan Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşlarını sona erdirmek için hamleler gerçekleştirmiş bunun neticesinde *Zıstovi Antlaşması* ile Avusturya ile olan savaşı sona erdirmiştir. Rusya ile de gerçekleştirilen *Yaş Antlaşması* savaşı sona erdirmiştir. Savaşların ardından III. Selim güçlü bir yenilik hareketi başlatmış öncelikli olarak dönemin aydınlarından devlet sorunlarını içeren raporlar (layihalar) yazmalarını istemiştir. Bu raporların da etkisiyle Nizam-ı Cedit adı verilen yenilik hareketi başlatılmıştır. Bu yenilik hareketi içerisinde en dikkat çekici yeniliklerden birisi Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının amaçlanmasıdır. Yeniçeri Ocağı'nda ıslah amacıyla gerçekleştirilen çalışmaların yanı sıra Batı tarzında Nizam-ı Cedit adıyla yeni bir ordu 1793'te kurulmuştur. Ayrıca yeni ordunun masraflarının karşılanabilmesi için de İrad-ı Cedit adı altında yeni bir defterdarlık oluşturulmuştur. Donanmanın güçlendirilmesi için yapılan çalışmalar da askeri yeniliklerin bir diğer ayağını oluşturmaktadır.

İdari olarak daha öncesinde geçici olan elçilikler Londra, Paris, Viyana ve Berlin şehirlerinde daimi olarak açılmıştır. Kırsal bölgelerde devletin gücünün artırılabilmesi için merkezi otoritenin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Ticari olarak da daha öncesinde var olan tekel sistemi (gedik usulü) kaldırılarak serbest ticarete geçilmiş böylece ticari ortamın canlandırılması amaçlanmıştır. Bu dönemde Fransızın Mısır'dan çıkartılması için Ruslar ve İngilizler ile ittifak yapılması yaşanan diğer önemli gelişmelerdendir. Bu ittifakın ardından Rus ve İngilizler'in Boğazlar ve Mısır üzerindeki emellerinin engellemek için yeniden Fransızlarla ittifaka giden Osmanlı, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın da desteğiyle bir süre daha bölgenin hakimi olarak kalmayı başarmıştır.

Osmanlı toplumu içindeki bazı çıkar gruplarının ekonomik gelir kapısı haline gelen Yeniçeri Ocağı'nda yaşanan değişimler ve kurulan yeni ordu bu grupların çıkarlarını zedelemeye başlamış, Kabakçı Mustafa önderliğinde çıkarılan isyan desteklenerek III. Selim tahttan indirilip IV. Mustafa tahta geçirilmiş ve kurulan yeni ordu kapatılmıştır.

II. Mahmut Dönemi Gelişmeleri ve Yenilikleri

III. Selim döneminin yenilikçileri Kabakçı Mustafa isyanının ardından Rusçuk bölgesinin ayanı olan Alemdar Mustafa Paşa'nın etrafına toplanmış ve 10 bin kişiyle İstanbul'a yürümüşlerdir. Bunun ardından elde edilen başarı ile yenilikçi kanadın istediği II. Mahmut tahta geçirilmiştir.

II. Mahmut, merkezi otoriteyi güçlendirmek adına ayanlar ile saraya arasında *Sened-i İttifak*'ı imzalamıştır. Ancak bu imzadan 5 hafta sonra Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesi yapılan bu ittifak unutulmuştur. Yine de Osmanlı tarihinde padişahın gücünü sınırlayan bir belge olarak tarihteki yerini almıştır.

İngiltere ile Fransa ve Rusya'ya karşı birlik oluşturacak bir ittifaka gidilmiştir. Bu dönemde bir ilk olarak Balkanlardaki ilk milliyetçi nitelikteki isyan Sırp tarafından çıkarılmıştır. İsyanın ardından Sırp özerk niteliğe sahip olmuştur. Rusların da desteği ile Sırpın ardından Rumların da isyan çıkartması neticesinde Mehmet Ali Paşa önderliğindeki Mısır'dan gelen kuvvetlerin başarılarına rağmen İngiltere, Rusya ve Fransa'nın desteğiyle Yunanistan bağımsızlığını ilan etmiştir.

Balkanlarda bunlar gerçekleşirken, Mısır ve civarında da Mehmet Ali Paşa, Nizamiye adlı ordusu ile giderek güçlenmekte ve adeta bağımsız bir devlet gibi hareket etmektedir. Yunan isyanını bastırma konusunda etkin rol alan Mehmet Ali Paşa kendisine vaat edilen Suriye toprakları yerine sadece Girit'i alabildiği için bir isyan başlatmış kısa zamanda Kütahya'ya kadar ilerlemiştir.

Osmanlı ise bu durum karşısında Ruslardan yardım istemek zorunda kalmıştır. Rusların devreye girmesi ile İngiltere ve Fransa da sürece dâhil olmuş Kütahya ve Hünkâr İskelesi antlaşmaları imzalanmıştır. Bu antlaşmalar Osmanlı Devleti'nin iç işleri dış ülkelere açık hale getirmiştir. Bunun yanı sıra İngiltere'nin desteğini alabilmek için imzalanan Balta Limanı anlaşması İngilizlere ticaret konusunda çok önemli imtiyazlar verilmesine ve ülke içi ekonomik dengelerinin daha da bozulmasına neden olmuştur. Bu tip ekonomik imtiyazlar ilerleyen süreç içerisinde Kırım savaşı esnasında dış borçlar alınmasına neden olacaktır.

II. Mahmut da III. Selim gibi Yeniçeri ocağına alternatif olarak Sekban-ı Cedit adında yeni bir birlik oluşturmuş ancak Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesi ile bu birliği kaldırmak zorunda kalmıştır. Süregelen askeri başarısızlıklar ve sürekli isyan edilmesi nedeniyle uzun süren uğraşlar sonucunda Yeniçeri ocağı tamamen kaldırılmıştır. Bu olay Vaka-i Hayriye olarak adlandırılmaktadır. Yeniçeri ocağının yerineyse Asakir-i Mansure-i Muhammediye adı verilen yeni bir ordu oluşturulmuştur.

Devlet yönetimi konusunda da II. Mahmut dönemi içerisinde pek çok yenilik yapılmıştır. Günümüz bakanlıklar sisteminin temeli bu dönem içerisinde kurulmuştur. Yine eğitim sisteminde de askeri ihtiyaçları karşılayabilmek amacıyla birçok yeni kurum oluşturulmuş ve İstanbul'da ilköğretim zorunlu hale gelmiştir. Bunun yanında Avrupa'ya öğrenci gönderimi hızla artış göstermiş ve sayıları 300'e ulaşmıştır. Mevcut geleneksel okulların yanında Batılı tarzda özellikle de Fransız modelinde yeni okullar açılmış ve bu okullarda daha çok askeri öğrencilerin eğitim almaları sağlanmıştır. Açılan tıp okulları ile de tıp alanında yetişmiş insan açığı kapatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Avrupa'daki klasik eserlerin Türkçeye tercümesi yaptırılarak kütüphanelerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Gündelik yaşam içerisinde de padişah artık Batılı tarzda pantolon kullanımını tercih etmektedir. Aynı zamanda kendi dönemine kadar tercih edilen Topkapı sarayından ayrılarak Dolmabahçe sarayını kullanmakta ve eski saray usulleri üzerinde çok sayıda değişiklik yapmaktadır. Halkın gündelik yaşamı konusunda da bazı değişiklikler yaşanmıştır. Ulema hariç herkes fes giyme zorunluluğu getirmekte ve bu ihtiyacı karşılamak için de İstanbul'da feshane kurulmaktadır. 1831 yılında Takvim-i Vekayi adı verilen ilk Türkçe Osmanlı gazetesi de yine bu dönem içerisinde çıkarılmaya başlanmıştır. Bunların yanı sıra ilk nüfus sayımı, ilk karantina ve ilk posta teşkilatı da diğer yenilikler arasındadır.

Uzun yıllar boyunca süren Osmanlı yenileşme hareketi içerisinde en büyük yenilikler II. Mahmut döneminde gerçekleştirilmiştir. Ancak gerçekleştirilen yenilik hareketleri ile meşgul olan devlet ve Yeniçeri ocağının

kaldırılmasının ardından bir süreliğine ordusuz kalan devlet II. Mahmut dönemi içerisinde büyük miktarda toprak kayıpları yaşamıştır. Toprak kayıpları da beraberinde Osmanlı Devleti için son derece olumsuz etkiler bırakan çeşitli anlaşmaları beraberinde getirmektedir. Yapılan yenilikler için bütçeden büyük miktarda pay ayrılması gerekmektedir. II. Mahmut döneminde bütçenin yüzde 70'i askeri harcamalara ve yeni kurulan orduya gitmektedir. Ancak Balta Limanı gibi anlaşmalar Osmanlı ekonomisine ağır bir yük bindirmeye başlamıştır. Genel olarak Osmanlı Devleti'nde yenileşme çabalarının yaşandığı dönem içerisinde bu özellikler görülmektedir.

Türkiye’de Reform Arayışları (1839-1908)

1699 yılında imzalanan *Karlofça Antlaşması*’ndan sonraki süreçte yapılan ıslahat ve düzenlemeler yetersiz kalmış, Osmanlı Devleti’ni içinde bulunduğu durumdan kurtarmaya yetmemiştir. Gerek askeri, gerekse de siyasi ve mali konularda sıkıntıların devam etmesi, daha ileri birtakım yenilik ve düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. 1839-1908 yılları arasında gerçekleştirilen bu yenilik ve düzenlemeler şu şekildedir:

- Tanzimat Fermanı (3 Kasım 1839)
- Islahat Fermanı (18 Şubat 1856)
- I. Meşrutiyet ve Kanun-i Esasi’nin ilanı (23 Aralık 1876)
- II. Meşrutiyet (23 Temmuz 1908)

Tanzimat Fermanı ve Getirdikleri

3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen *Tanzimat Fermanı* ile birlikte Osmanlı Devleti yeni bir döneme girmiş ve tüm Osmanlı tebaasına vatandaş statüsü tanınarak, vatandaşların can ve mal güvenliği devlet koruması altına alınmıştır. Tanzimat Fermanı’nda devletin geri kalmasının sebebi kanunlara uyulmaması nedeniyle devletin ve halkın gücünü ve refahını kaybetmesi, bu nedenle de güçsüz ve fakir düşmesi olarak gösterilmiştir. Fermana göre Padişah’ın görevi artık yalnızca din ve devleti korumak değil; aynı zamanda ülkenin ve milletin kalkınmasını sağlamaktır. Böylece halka, devlet içinde merkezi bir yer verilerek, halkın devlet için değil, devletin halk için var olduğu düşüncesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tanzimat Fermanı’nın yeni yönetim tarzı bakımından en dikkat çekici özelliği, yeni kanunlara ihtiyaç olduğunun belirtilmesi ile karar alma ve yönetim tercihinin meclisler aracılığıyla gerçekleşmesidir. Böylece Padişah ve hükümet kendi isteği ile güçlerini sınırlamaktadır. Kanunların kabul edilmesinde son karar Padişah’a ait olsa da, kanunların hazırlanmasında halk temsilcilerinin de bulunması önemli bir aşamadır. Padişah’ın onayı ile tek taraflı olarak ilan edilen Ferman’ın mahkemelerde tescil edilip ruhuna aykırı uygulamaların yasaklanması ona bir çeşit anayasa havası katmıştır. Gayrimüslimler, Tanzimat’ın getirmiş olduğu haklara Müslümanlardan daha çok sahip çıkmışlardır. Özellikle taşrada, Ferman’ın getirdiği haklar nedeniyle toprak sahiplerinin bazı isteklerini kabul etmeyen bazı köylü eylemleri görülmüştür. Görev yerlerinde keyfi uygulamalara alışmış olan idareciler ise Tanzimat Fermanı’nı olumsuz karşılamış ve hemen Ferman’a karşı muhalefete başlamıştır. Bu nedenle Ferman’ın önemli hedeflerinden biri olan vergilerin, vatandaşları zor durumda bırakmayacak şekilde toplanması amacı gerçekleştirilememiştir. Ancak Tanzimat’la birlikte mahalli düzeyde her birim için oluşturulan meclisler, halkın yönetim işini anlayıp benimsemesinin yolunu açmıştır.

Tanzimat’la birlikte devlet merkezi örgütünün çeşitli alanlarında, uzmanlık komisyonları niteliğinde meclisler kurulmuştur. 1838 yılında kurulan *Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye*, kanun tasarıları hazırlamak ve önemli devlet memurlarını yargılamak amacıyla kurulmuştur. Meclis, sonraki süreçte yükünün artması nedeniyle ikiye ayrılmıştır ve yargı işlerine bakmak üzere *Meclis-i Ahkâm-ı Adliye*, yasama işlerine bakmak için ise *Meclis-i Tanzimat* kurulmuştur. Böylece Osmanlı Devleti’nde ilk kez yasama ve yargı görevleri birbirinden ayrılarak, yasama organına yargı organını denetleme olanağı verilmiştir. Sancaklardan alınacak vergilerin miktarını belirlemek ve düzenli toplanmasını sağlamak amacıyla 1840 yılında *Muhassıllık Meclisleri* kurulmuştur. 1868 yılında ise Daniştayın başlangıcı sayılan *Şura-yı Devlet* kurulmuştur.

Islahat Fermanı

Islahat Fermanı, Tanzimat döneminde yapılan düzenlemelerin bir ileri basamağıdır. Ferman, Osmanlı Devleti’ne yapılan dış baskılar sonucu, gayrimüslimleri Müslümanlarla eşit konuma getirmek için Paris Antlaşması öncesinde ilan edilmiştir. Bu fermanla Müslüman olmayanlara askeri ve sivil bütün okullara girme hakkı verilmiş, devlet memuru olmalarının önü açılmıştır. Hatta Ferman’daki bazı uygulamalar Müslüman olmayanlara daha fazla ayrıcalık getirmiş ve bu duruma tepkiler olmuştur. 1858 yılında Cidde’de, Müslümanlar bazı Hristiyan tüccarlara saldırmış; 1859 yılında ise Müdafaa-i Şeriat cemiyeti Sultan Abdülmecit’i tahttan indirmeye çalışarak eski düzeni geri getirmeyi amaçlamıştır. Bu olumsuz tepkilere rağmen Islahat Fermanı ile istenen düzenlemeler zaman içinde hayata geçirilmiştir. 1858 *Arazi Kanunnamesi*, 1871 *İdare-i Umumiye-i Vilayet*, 1878 *Dersaadet ve Vilayet Belediye Kanunları* bu düzenlemelerden bazılarıdır.

Halkın yönetime katılması amacıyla atılan bir başka adım 1864 *Vilayet Nizamnamesi*’dir. Bu nizamname ülke idaresini vilayet, sancak, kaza ve köy idari birimlerine ayırmakta, her aşamadaki yöneticilerin görev ve sorumluluklarını ayrı ayrı açıklamaktadır. Ayrıca Vilayet Meclisi belediye üyelerinin seçimle gelecekleri hükmü getirilmiştir. Vilayet Meclisi üyeleri, tabii üyeler ile seçimle belirlenen dört kişiden oluşmaktaydı. Mülki amir ve memurlar ile ruhani reisler tabii üyelerdi. Seçimle belirlenen dört üyenin ise ikisi Müslüman ikisi de gayrimüslimdi.

1839 Tanzimat Fermanı ile başlayıp 1876 Kanun-i Esasi’nin ilanına kadar olan süreçte askeri, mali, eğitim ve hukuk alanlarında Batılılaşma çabaları olmuş, kişi hak ve hürriyetlerinde gelişmeler yaşanmıştır. 1843 yılında ilan edilen yasayla askerlik yaşı 20, askerlik süresi 5 yıl olarak belirlenmiştir. 1845 yılında ordu merkezlerinde birer askeri lise açılmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde donanma güçlendirilmiş ve Dünyanın sayılı donanma güçlerinden biri haline getirilmiştir.

Batılılaşma çabaları eğitim alanında da gerçekleştirilmiş ancak bunda istenen başarıya ulaşılamamıştır. 1846 yılında *Meclis-i Maarif-i Umumiye* kurulmuş, Bahriye, Harbiye ve Tıbbiye dışındaki tüm okullar buraya bağlanmıştır. 1848 yılında İstanbul’da öğretmen yetiştirmek amacıyla *Darülmualimin* öğretmen okulu açılmıştır. Kız öğretmen okulu olan *Darülmualimat* da bu dönemde açılmıştır. 1858 yılında ilk kız rüştiyesi açılmıştır. 1827 yılından itibaren eğitimde Fransız etkisi kendini göstermeye başlamıştır.

Bu dönemde Mali alanda da köklü yenilikler yapılmıştır. Tanzimat Fermanı gereğince iltizam usulü kaldırılarak *Muhassıllık Meclisleri* kurulmuştur. Ancak eski devrin alışkanlıklarının devam etmesi nedeniyle bu meclisler başarılı olamamıştır. 1841-1842 yılında bütçe hazırlanarak, 1847 yılında ilk modern bütçeye geçilmiştir. Kırım Savaşı’ndan sonra Osmanlı dış borçlanması artarak devam etmiştir. Bu durum devletin mali iflasına yol açmıştır.

Bu dönemde hukuk alanında da bazı yenilikler olmuştur. 1851 yılında yayınlanan *Kanun-ı Cedit* ile sarhoşluk, kız kaçırma, sahtekârlık gibi yeni suçlar tanımlanmıştır. Kanun-ı Cedit yeterli olmayınca 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu’nun neredeyse tamamı tercüme edilerek, 1851’de *Ceza Kanunname-i Hümayunu* yürürlüğe girmiştir. Ticaret alanında karma muhtelit ticaret mahkemeleri kurulmuştur. 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu tercüme edilerek 1850 yılında *Kanunname-i Ticaret* yayınlanmıştır. Bu kanunla anonim şirket, faiz ve kambiyo senedi gibi bazı kavramlar Osmanlı hukukunda yer almaya başlamıştır.

Ekonomik Kriz ve Sonuçları

Osmanlı Devleti’nde Kırım Savaşı sonrası başlayan dış borçlanma artarak devam etmiş ve devlet borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir. Balkanlar’daki karışıklıklar ve saray masrafları borçlanmayı arttıran etkenler olmuştur. Bu durum Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti’nin yanında yer almasından ve toprak bütünlüğünü savunmasından vazgeçmesine yol açmıştır.

Panslavizm politikasıyla sıcak denizlere inmeyi amaçlayan Rusya Avrupa’da bulunan karışık ortamdan yararlanarak, Balkanlar’daki ayrılıkçı isyanları desteklemiştir. Osmanlı Devleti bu isyanları bastırmakta sıkıntı yaşamıştır. Osmanlı Devleti’nin Rus hâkimiyeti altına girmesini istemeyen Avrupa devletleri, 23 Aralık 1876 *Tersane Konferansı*’nda Balkan sorununu barışçı yollarla çözmeye çalışmıştır. Osmanlı Devletinin Tersane Konferansı kararlarını tanımaması üzerine tarihte “93 Harbi” olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başlamış ve savaş Osmanlı Devleti’nin ağır yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Bu durum karşısında çaresiz kalan Osmanlı Devleti *Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasını* imzalamak zorunda kalmıştır. Antlaşma gereği Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Bulgaristan bağımsızlığını elde edecek; Kars, Ardahan, Artvin ve Doğu Beyazıt Rus egemenliğine bırakılacaktır. Ayrıca Osmanlı Devleti, ağır bir savaş tazminatı ödemek

zorunda kalmıştır. Bu durum başta İngiltere olmak üzere Osmanlı Devleti toprakları üzerinde çıkarları olan devletleri harekete geçirmiş ve *Berlin Antlaşması* imzalanmıştır. İmzalanan Berlin Antlaşması ile Ayastefanos Antlaşması rafa kalkmış, Bulgaristan Osmanlı’ya bağlı bir prenslik haline getirilirken, Doğu Rumeli ve Makedonya Osmanlı Devleti’ne bırakılmıştır. Doğuda ise Doğu Beyazıt Osmanlı’ya bırakılmış; Kars, Ardahan, Artvin ve Batum Rus işgali altında kalmıştır. Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması ile Ayastefanos’ta ödeyeceğinin 2 katı savaş tazminatı ödemek zorunda kalmıştır. Ermeni sorunu ilk defa Berlin Antlaşması ile gündeme gelmiştir.

Ekonomik durumu sıkıntılı olan Osmanlı Devleti, Rusya’ya ödenecek savaş tazminatı ile daha da sıkıntıya düşmüştür. Bu durum üzerine Osmanlı Devleti alacaklılardan birer temsilciyi İstanbul’a görüşmeye çağırılmış ve görüşme sonucunda *Duyun-ı Umumiye İdaresi* kurulmuştur. Duyun-ı Umumiye İdaresi, devletin mali gücünü ele geçirerek önemli gelir kaynaklarının yönetimini sağlamaya başlamıştır.

Anayasalı Yönetim Denemesi: I. Meşrutiyet

Tanzimat döneminde yetişen Batı düşüncesindeki aydınlar, Batı uygarlığının üstünlüğünü halkın sahip olduğu geniş hürriyetlere ve parlamenter sisteme bağlıyorlardı. Tanzimat dönemindeki reformcu yöneticiler ise temsili sisteme inanmıyor, yaptıkları yeniliklerde merkezi yönetimin güçlü tutulmasını ön plana alıyorlardı. Bu nedenle merkezi yönetimin ve bürokrasinin artan otoritesi, aydınların parlamentolu meşruti rejime olan taleplerini hızlandırmıştır. Böylece *Yeni Osmanlı Hareketi* başlamıştır.

Yeni Osmanlı Hareketi’nin öncüleri Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi yazar ve şairlerdir. Bu kişiler, ilerlemenin hür kurumlara dayandığını, hür kurumların ise ancak kamuoyunun desteği ile ayakta kalabileceğini, bu nedenle halkın eğitilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Halka en kolay ulaşma şeklinin gazete olduğunu düşündükleri için gazete çıkarmaya başlamışlardır. Yalnızca gazete çıkarmakla yetinmeye Yeni Osmanlı Hareketi aydınları, ülkenin içinde bulunduğu olumsuzlukları önlemek ve meşruti bir yönetim kurmak amacıyla gizli cemiyetler kurmuşlardır. Bu girişimler sonucu Abdülaziz tahttan indirilerek yerine V. Murat tahta çıkarılmıştır. Ancak V. Murat rahatsızlığı nedeniyle yerini II. Abdülhamid’e bırakmıştır.

II. Abdülhamid’in tahta çıkmasıyla, Yeni Osmanlıların dürüst bir padişah ile halkın temsilcilerinden oluşan bir meclisin hükümet işlerini kontrol etmesi anlayışı başarı kazanmıştır. Ancak devlet adamları halkın yönetime katılma noktasında henüz yeterli olgunluğa ulaşmadığını ileri sürmüşlerdir. Aydınlar ise tüm vatandaşların kendini en iyi şekilde temsil edebilecek kişiyi seçebilecek seviyede olduklarını savunmuşlardır. II. Abdülhamid, halkı meşruti yönetim için yeterli görmüyordu ancak

meşrutî yönetimin, devletin birçok sorununa çözüm olacağını düşünüyordu. Bunun üzerine II. Abdülhamid, meşrutîyetin ilanı için çalışmalara başlamış ve bir anayasa hazırlanması için komisyon oluşturmuştur. Komisyonunda çeşitli anayasa tasarıları hazırlanmıştır. Komisyonun çalışmaları sonucu ilk Türk Anayasası olan “*Kanun-i Esasi*” 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilmiştir.

Kanun-i Esasi’nin özelliklerine bakıldığında, bu anayasa millet egemenliği açısından günümüz anayasalarına göre oldukça geridedir. Padişahın hiçbir gücü anayasa tarafından sınırlanmamakla birlikte, kanunlar aracılığıyla garanti altına alınmıştır. Padişah, yasama ve yürütme yetkilerinden ödün vermemiştir. Bu nedenle bu sistem *meşrutî monarşi* olarak adlandırılabilir. Anayasaya göre meclis, “*Heyet-i Âyân*” ve “*Heyet-i Mebusan*” olmak üzere iki meclisten oluşuyordu. Heyet-i Mebusan üyeleri Osmanlı vatandaşı elli bin erkek nüfusa bir mebus düşecek şekilde halk tarafından gizli oy ile seçiliyordu. Seçimlerin süresi 4 yıl olup, mebuslar tekrar seçilebiliyordu. Heyet-i Âyân üyeleri ise doğrudan Padişah tarafından atanıyordu. Kanun-i Esasi’de kadınların seçme ve seçilme hakkına yönelik herhangi bir gelişme bulunmuyordu.

Kanun-i Esasi’nin ilanında sonra üzerinde durulan konu mebus seçimleridir. İlk seçimler, yeterli süre olmaması nedeniyle çıkartılan Seçim Talimatı’na göre yapılmıştır. Birinci mecliste 69 Müslüman, 46 gayrimüslim toplam 115 mebus bulunuyordu. Meclis-i Âyân için ise 21 Müslüman, 5 gayrimüslim olmak üzere toplam 26 üye seçildi. Meclis-i Mebusan’ın ikinci döneminde 59’u Müslüman, 47’si gayrimüslim olmak üzere 106 mebus görev yapmıştır. Gayrimüslimler o dönemde toplam nüfusun ¼’ünü oluşturuyordu. Bu oran düşünüldüğünde, Müslümanlar ve gayrimüslimlerin mebus sayıları ile nüfus oranları arasında bir denge olmadığı görülmektedir.

Kanun-i Esasi ile Osmanlı Devleti, dış güçlerin, devletin iç işlerine karışmasını engellemeyi amaçlamıştır. Ancak beslenen ümitler boşa çıkmış ve Osmanlı Devleti birçok bölgede toprak kaybı yaşamıştır. Devletin giderek daha olumsuz bir duruma sürüklenmesi nedeniyle meclis 14 Şubat 1878’de kapatılmış ve Kanun-i Esasi rafa kaldırılmıştır. Böylece meclis 1 yıl, 1 ay, 21 gün açık kalmıştır.

II. Abdülhamit’in meclisi kapatması ile meşrutîyet sona ermiş, yeniden mutlakîyet dönemi başlamıştır. Meclisin kapalı olduğu dönemde Kanun-i Esasi şeklen yürürlükte kalmıştır. II. Abdülhamit’in 30 yıl sürecek yeni mutlakîyet döneminde meşrutîyetin yeniden ilanı için iç baskılar sürmüştür. Fransız İhtilali’nin 100. yıl dönümü olan 1889 yılında, *Terakki ve İttihat Cemiyeti*’nin kurulmasıyla bu iç baskılar daha da artmıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk kongresini 1902 yılında, Paris’te yapmıştır. Bu kongrede yaşanan fikir ayrılıkları cemiyetin ikiye bölünmesine yol açmıştır. Yabancı müdahalesini isteyenler Prens Sabahattin Bey’in başkanlığında “*Teşebbüs-i Şahsi Âdem-i Merkeziyet*”

altında birleşmiştir. Yabancı müdahalesine karşı olanlar ise Ahmet Rıza Bey’in başkanlığında “*Terakki ve İttihat*” adı altında birleştiler. Cemiyet üyeleri yurt içinde ve dışında çeşitli örgütlerle ilişki kurarak geniş bir coğrafyaya yayıldılar.

Cemiyetin giderek güçlenmesine rağmen II. Abdülhamid, halka cemiyetten daha yakındı. II Abdülhamid, Batı hukukunun alınması yerine İslam hukukunun yürürlüğe konulmasından yanaydı. II. Abdülhamid’in İslamcı bir politika izlemesi Müslüman toplulukların meşrutîyet yanlılarına değil, Padişaha yaklaşmasını sağlıyordu.

Cemiyetin, meşrutîyetin ilanı için çalışmaları gün geçtikçe daha çok arttı. Bu süreçte meşrutîyeti kurma yolunda çalışan gizli cemiyetlerin sayısı da artıyordu. Bu cemiyetlerden bir tanesi Mustafa Kemal (Atatürk) Bey’in Şam’da kurduğu “*Vatan ve Hürriyet Derneği*’dir”.

II. Abdülhamid rejimine karşı mücadele eden cemiyetlerin birçoğu 27 Aralık 1907’de Paris’te bir araya geldi. Kongre sonucunda, II. Abdülhamid’i tahttan inmeye zorlayarak meşrutîyeti yeniden kurma kararı alındı.

II. Meşrutîyet’in İlanı

Terakki ve İttihat, 1907 Kongresinden sonra, Makedonya’da hızlı bir şekilde örgütlenmiştir. Çünkü Makedonya’da Osmanlı denetimi yok denecek kadar azdır. İngiltere’nin Rusya ile Reval Görüşmesini gerçekleştirmesi, cemiyetin askeri kanadının dağa çıkarak ayaklanma başlatmasına yol açmıştır. II Abdülhamid’in bölgeyi kontrol için gönderdiği müfettişlerin cemiyet liderleri tarafından öldürülmeleri harekâtı genişlettiği gibi Padişah’ın da direncinin kırılmasında etkili olmuştur. Böylece II. Meşrutîyet 24 Temmuz 1908’de resmen ilan edilmiştir. Meşrutîyetin ilanını, hafiyeliğin kaldırılması ve genel affın çıkarılması izlemiştir. Terakki ve İttihat Cemiyeti, 23 Ağustos 1908’de yayınladığı bildiri ile Prens Sabahattin’in cemiyeti ile birleştiğini ve adını İttihat ve Terakki Cemiyeti yaptığını ilan etmiştir.

I. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SİYASET

1876 yılında Kanun-i Esasi ile birlikte Türk siyasetinde yeni bir dönem açılmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, İslam Dinini resmi din olarak kabul etmiş, okullara din dersi konulmuş, hükümdara ahkâm-ı şer’iye yi yürütme görevi verilmiş, Şehülislam devlet örgütü içerisine alınmış, adli yasama kurumlarının yanında şer’i mahkemelere de yer verilmiş, Ayan Meclisinin görevleri arasına İslami ilkelere aykırı yasaların reddedileceği maddesi konulmuş ve padişah İslam’ın koruyucusu olarak kabul edilmiştir.

Bu dönemde Osmanlıcılığın yanı sıra, batılı devlerin takip etmiş oldukları emperyalist politikaların etkisi sonucu İslamcılık politikası da insanlar arasında kabul görmeye başlamıştır. Aslında İslamcılığın temelini Osmanlı Devleti’ndeki iç ve dış dinamiklerden daha çok, İslam dünyasının genelinde hâkim olan olumsuz şartlar belirlemiştir. Bu politika, zamanın şartları çerçevesinde Arap yarımadası, Mısır, Suriye ve Yemen’deki Arap milliyetçi akımlarına karşı geliştirilmiş ve bölge devletlerini birleştirmeye çalışan bir siyasi akımdır. Ancak bu süreç içerisinde diğer yandan batılı devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde izlediği emperyalist politikaların Cezayir, Kırım, Kıbrıs, Tunus ve Mısır gibi Akdeniz ve Karadeniz’deki önemli bölgelerin kaybedilmesine neden olmuştur.

Bu dönemde İngiltere’nin özellikle Ortadoğu’da hâkim olduğu yeni yerler, II. Abdülhamid’i denge politikası izlemeye yöneltmiştir. Bu politikanın izlenmesiyle Osmanlı Devleti, Osmanlı halkının yanında halifelik görevini üstlendiği İslam dünyasına da Osmanlı Devleti’nin Avrupa’dan bağımsız politika takip ettiği görülmüştür. II. Abdülhamit’in Osmanlıcılık dışında İslamcılık politikası gütmemesinin bir başka sebebi de, devlet içerisinde yaşayan azınlıkların Osmanlıcılık politikasından duyduğu rahatsızlıktır.

II. Abdülhamit Devri İslamcılık politikasını üç ana hedef etrafında özetlemek mümkündür. Bunlardan biri, Osmanlı Müslüman tebaasını “İslam” bayrağı” altında toplamak, diğeri dış ülkelerde yaşayan Müslümanların halifelik makamı etrafına toplanmasını temin ederek mevcut problemlerin çözümünde karşılıklı destek ve yardımını temini, bir diğeri ise Sünnilik ve Şiilik arasında bir yakınlaşma sağlayarak Ortadoğu’daki batılı devletlerin planlarını sonuçsuz bırakmaktır.

II. Abdülhamit, iktidarının ilk günlerinden itibaren batıda yaşanan teknolojik gelişmeleri yakından takip etmiş ve desteklemiştir. Bu dönemde 30bin km’den fazla telgraf hattı çekilmiş, Yemen, Hicaz, Ege ve Akdeniz’deki adalara kadar telgraf hatları ulaştırılmış, mors işaretleri Türkçe ’ye uyarlanmış, son model telgraf makineleri getirilmiş ve telgrafçılık öğrenimi için Fransa’ya öğrenci gönderilmiştir. Çağın en gelişmiş teknolojik araçları sayesinde İslam dünyası gelişmelerden daha kısa sürede haberdar olmuştur.

Haberleşmenin kolaylaşması sonucunda, Afrika’nın Fransızlar tarafından işgal edilmesi Osmanlı toplumunu yakından ilgilendirmeye başlamış ve II. Abdülhamit bu bölge ile ilgilenmeye başlamıştır. Bir süre sonra bu durum Afrika’da yaşayan Müslüman toplumlarının II. Abdülhamit’e sempati duymaya başlamışlardır.

Afrika kıtasının yanı sıra II. Abdülhamit batının alternatifleri olarak görülen Japonya ve Avrupa ülkeleri ile de çeşitli ilişkiler kurmuştur. Bu dönemde Ertuğrul gemisi ziyaret için Japonya’ya gönderilmiş, geçtiği güzergâhtaki bölge Müslümanları ile etkileşimde bulunulmuştur. Ayrıca bu dönemde öğrenim görmek üzere çeşitli alanlarda öğrenciler Almanya’ya gönderilmiştir. Daha sonraki yıllarda Balkanlar’da çeşitli imar ve bayındırlık hizmetleri götürülmüştür.

I. MEŞRUTİYET DÖNEMİ’NDE EĞİTİM VE KÜLTÜR FAALİYETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

II. Abdülhamit döneminde medreseler aynen korunurken, modern tarzda eğitim ve öğretim yapılan okulların açılmasına hız verilmiştir. Yapılan hukuki düzenlemeler ile birlikte ilköğretim kademesinde ciddi yenilikler gerçekleştirilmiştir. İlköğretim alanında gerçekleştirilen düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir:

- İlköğretimin zorunlu hale gelmesi
- Merkez ve taşralarda ilköğretim teşkilatının kurulması
- İptidai okullarının açılması ve çoğaltılması
- Sübyan okullarına yeni usul ve eğitimin sokulması
- Müslüman kesimin çoğunluk olduğu yerlerde ilköğretime öncelik ve ağırlık verilmesi
- Halkın maarif alanında maddi yardımının sağlanması
- Taşrada öğretmen okulları yani darulmualliminlerin açılması

Bunların yanında ülkedeki farklı dinsel inanışlardaki toplumların din ve inanışlarına ilişkin öğretim yöntemi ve biçimine dokunulmaması kararı alınmış ve öğretim işini ilgili kanuna uymak şartıyla her Osmanlı vatandaşının genel ve özel öğretim yapmasına izin verilmiştir.

Bu dönemde ayrıca çeşitli alanlarda öğretim yapan eğitim kurumlarında niceliksel olarak artışlar görülmüş, batıda yaşanan yeni gelişmelere ve Osmanlı devletinin izlediği politikaya paralel olarak niteliklerinin geliştirilmesi ve yenilenmesi çalışmaları hız kazanmıştır.

Osmanlı eğitim politikası hem Osmanlı ve İslam geleneğine hem de Batı eğitim anlayışının modernliğine dayandırılmıştır. Bu iki geleneği birleştirme süreci çok daha fazla anlaşılabilir bir karışım yaratarak her ikisini de başkalaştırmıştır.

II. Abdülhamit döneminde ciddi ekonomik sıkıntılar içinde bulunulmasına karşın, eğitime yapılan yatırımlar ve gerçekleştirilen seferberlik Osmanlı Devleti’nin eğitim ve öğretimi ne kadar ciddiye aldığını göstermektedir.

Bu dönemde 1879 yılında yapılan düzenlemeyle Milli Eğitim Bakanlığı ve YÖK’ün görev ve sorumluluklarını taşıyan Maarif Nezareti teşkilatı, günümüzün eğitim teşkilatının temelini oluşturmuştur.

Bu dönemde bir başka dikkat çeken olayda yükseköğretim kurumlarının sayısında yaşanan artışlar olmuştur. 1876 yılında mevcut olan İdadi sayısı 6 iken, 1908’de bu sayı 55’i bulmuş ve devletin ihtiyaçlarına göre çeşitli alanlarda İdadiler kurulmuştur.

Bunların dışında bu dönemde sadece İdadilerin değil, Sıbyan mektebi, iptidai, Darül-muallimlerin sayısında da artış gözlenmiştir. Ayrıca bu dezavantajlı grupların eğitimine yönelik çalışmalarında varlığı görülmüştür.

Bütün bu gelişmelere karşın ekonomik ve siyasi sebeplerden dolayı II. Abdülhamit eğitim ve öğretim ile ilgili tüm planlarını hayata geçirememiştir.

II. Abdülhamit’in eğitim alanındaki yaptığı çalışmalar bir yandan devletin sınırları içindeki Müslümanları bir çatı altında birleştirmek amacıyla İslamcılık politikası izlediğini gösterirken, diğer taraftan da Türkçeyi önemseyerek kültür milliyetçiliği yaptığını göstermektedir.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ SEÇİMLERİ VE MECLİS-İ MEBUSAN ÇALIŞMALARI

Bu dönemde 1908, 1912, 1914 ve 1919 yıllarında genel seçimler yapılmıştır. Genel seçimlerle oluşan Meclis-i Mebusan 1908-1912, 1912, 1914-1918 ve 1920 dönemlerinde faaliyet göstermiştir. 1908 yılında faaliyet gösteren Meclis-i Mebusan, 31 Mart Vakası sonrası çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır. Daha sonra çıkan isyan meclise de yansımış, isyanı bastırmak için Mustafa Kemal’in (Atatürk) bulunduğu Hareket ordusu isyanı bastırmak üzere İstanbul’a yürümüştür. Yaşanan olaylardan sonra, isyanın sorumlusu olarak II. Abdülhamit gösterilmiş ve tahttan indirilmiş, yerine ise kardeşi Reşat (V. Mehmet) geçirilmiştir. Bu durum aynı zamanda İttihatçıların bir zaferi olarak nitelendirilmektedir.

II. Meşrutiyet döneminde 1876 anayasasındaki düzenlemelerde sonra Meclis-i Mebusan artık etkisiz bir organ olmaktan çıkıp, devlet kararlarının tartışıldığı ve önemli kararların alındığı bir organ haline gelmiştir. Bu dönemde de hâkimiyetin millete ait olduğu hususu özellikle vurgulanmıştır.

1912 seçimleri tam anlamıyla ilk çok partili seçim olma özelliğinin yanında erken genel seçim özelliğine de sahiptir. İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partileri diğer partilerle ittifak halinde seçimlere katılmıştır.

1914 yılındaki seçimlere sadece İttihat ve Terakki Partisi katılmıştır. II. Meşrutiyet döneminin en uzun soluklu meclisi bu meclis olmuştur. Bu dönemde 1908 ve 1912 yıllarında olduğu gibi feshedilerek sonlanmıştır. Bu dönemde mebuslar mesailerin büyük çoğunluğunu 1. Dünya Savaşı nedeniyle bütçe, harp ödeneği, askere alımlar ve askerlerin durumları üzerine yapmışlardır. Ayrıca bu dönemde batılılaşma adına Miladi Takvim’de kabul edilmiştir.

Bu döneme İttihat ve Terakki Cemiyeti damgasını vurmuştur. Bir önceki dönemde olduğu gibi eğitim ve sosyal hayata ilişkin ciddi düzenlemeler yapılmıştır. Bunun yanında orduyu modernleştirme çalışmaları da yapılmıştır.

Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmak için Osmanlıcılık ve İslamcılık fikir akımlarının yanı sıra dünyada meydana gelen gelişmelerin Osmanlı Devleti’ne etkisine paralel olarak Türkçülük ve Batıcılık fikir akımları da taraftar toplamayı başlamıştır.

Millileşme üzerine çalışmalarını gerçekleştiren İttihatçılar, milli bir ordu kurma çabasına içine girmişlerdir. Ayrıca dönem hükümeti yabancılara verilen imtiyazları kaldırmış ve yerli sanayi ve tarımın gelişmesi için bir dizi reformlar gerçekleştirmiştir. Ancak 1. Dünya Savaşı her alanda etkisini göstermiş ve hükümetin yaptığı çalışmalarda ülkenin içinde bulunduğu durumu iyileştirmeye yetmemiştir.

II. Meşrutiyet döneminde yaşanan gelişmeler daha sonra ilan edilecek Cumhuriyet dönemi ideolojisini şekillendirmeye etkisi olmuştur. İlk defa tam anlamıyla çok partili sistem bu dönemde tecrübe edilmiştir. Bunun yanında bu dönemde üzerinde durulan milletin egemenliği fikri çağdaş Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasına da sirayet etmiştir.

ADIM ADIM DÜNYA SAVAŞINA

Bu dönemde Osmanlı Devleti Trablusgarp Savaşı ile Afrika’ya, Balkan Savaşları ile de Balkanları kaybetmiştir. İtalya’nın Trablusgarp’ta yaşayan İtalyanlarının Osmanlı Devleti tarafından maruz kaldıkları durumu bahane göstererek, Osmanlı Devleti’ne İtalya tarafından savaş ilan edilmiştir. İtalya, Derne, Bingazi ve Tobruk’ta güçlü bir Osmanlı direnişi ile karşılaşmış ve iç kesimlere ulaşamamıştır. Ancak aynı zamanda Balkanlarda da savaş halinde olan Osmanlı Devleti, bu bölgedeki başarılı subaylarını geri çağırma durumunda kalmış ve başarılı bir şekilde devam eden savunma sekteye uğramıştır. Uşi Anlaşmasıyla son bulan Trablusgarp Savaşı ile Osmanlı Devleti Afrika’daki son topraklarını da kaybetmiş olmuştur.

Diğer yandan kuzeyde Rusya’nın Panslavizm politikası Balkanlardaki Slav kökenli vatandaşları harekete geçirmiştir. Bulgaristan başta olmak üzere Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ Osmanlı’dan ayrılmak için ittifak yapmışlardır. Burada da Trablusgarp’tan ciddi bir yara

alan Osmanlı Devleti zayıf yakalanmış ve güçlü bir direniş gösteremeyerek I. Balkan Savaşlarını kaybetmiştir. Hatta birçok yer tek kurşun sıkılmadan kaybedilmiştir. Osmanlı’ya karşı ittifak yapan Balkan kuvvetleri, Osmanlı’yı Çatalca bölgesine kadar geri çekilmesine yol açmıştır. Tüm Rumeli elden çıkmış, Arnavutluk bağımsızlığını ilan etmiştir. Savaş sonunda imzalanan Londra Anlaşması ile Osmanlı Devleti Balkanlarda topraklarını kaybetmiştir. Ayrıca bölgede yaşayan yüz binlerce Müslüman göç etmek zorunda kalmıştır.

Balkan devletlerinin kendi aralarında toprak paylaşımı konusunda anlaşamamaları neticesinde çıkan II. Balkan Savaşlarında Osmanlı Devleti kaybettiği Edirne, Kırklareli ve Dimetoka’yı, savaş sonrasında imzalanan İstanbul Anlaşması ile geri almıştır. Ancak anlaşmaya göre Girit de Yunanistan’a bırakılmıştır.

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında alınan üst üste yenilgilerin yarattığı etkiler, I. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan manda ve himaye arayışlarına da zemin teşkil etmiştir.

1838-1914 Sömürgecilikten Dünya Savaşı'na Avrupa

Batılı devletlerde gerçekleşen Sanayi İnkılabı, sömürgeciliğe hız kazandırmış ve Osmanlı Devleti'nin yıkılması yönündeki süreci daha da hızlandırmıştır. Sanayi Devrimi'nin söz konusu sürece etkilerini üç ana başlık altında inceleyebiliriz.

Coğrafi keşiflerden sonra sömürgeciliğin ilk aşamasında sanayileşmiş ülkelerin gerek hammadde ihtiyacının karşılanması gerekse yeni pazarlara açılmak gereği dünya üzerinde siyasi ve askerî mücadeleyi daha da kızıştırır. Coğrafi keşiflerle geleneksel kıtalar arası ticaret yolları değiştiği gibi Hindistan-Avrupa deniz yolu da Avrupalı devletlerin kontrolüne geçmiştir. Avrupa'nın ekonomik, kültürel, sosyal, din ve düşünce hayatında büyük değişikliklere neden olan keşifler Avrupa'nın siyasi yapısını da değiştirmiştir. Rönesans ve Reform hareketlerine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Akdeniz kıyısındaki limanların önemini kaybetmesine karşılık Atlas Okyanusu kıyısındaki limanların önem kazanmasına neden olmuş, ticaret yaparak zenginleşen ve şehirlerde yaşayan burjuvazinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Meydana gelen bu değişiklikler, büyük devletler arasında rekabetin doğmasına yol açmıştır. Avrupalı devletler, ham maddelere sahip olan doğu milletlerini sanayiden mahrum bırakacak politikalarını sürdürürken doğunun bakir sahalarını aynı zamanda ürettiklerini satacak iyi bir pazar olarak görmüşlerdir.

Osmanlı Devleti de, sanayileşmiş güçlü devletler için verimli bir yatırım bölgesi, zengin ham madde kaynağı ve iyi bir pazar durumunda idi.

Hazinenin uğradığı zararın artması, diğer taraftan da Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı sebebiyle düşmüş olduğu siyasi buhran, Osmanlı Devleti'ni serbest ticaret prensiplerini içeren Balta Limanı Antlaşması'nı imzalamak zorunda bırakmıştır. 1838 yılında imzalanan bu antlaşma ile İngiliz tüccarı en imtiyazlı millet olduğu gibi diğer ülkelerden getirilen malların da serbestçe ticaretini yapma imtiyazı elde etmiştir. Bu antlaşma Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hazırlayan sebeplerden birisi olacaktır. Osmanlı sanayi ve ticareti hızla çökmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde ticaretin gayrimüslimlerin elinde bulunması ve bu unsurların kapitülasyonlardan da yararlanmaları, devletin ekonomideki gücünü iyice kırmıştır. Devletin gelirleri giderlerini karşılayamaz bir hale geldiği için 1854 tarihinde dış borçlanma başlamıştır. Bundan sonra yeni borçlanmalar yapılmış ve çok kısa bir süre sonra devlet borçlarını ödeyemez bir duruma gelmiştir. 1881 tarihinde yayımlanan Muharrem Kararnamesi ile Duyun-ı Umumiye idaresi (Genel Borçlar idaresi) kurulmuş ve alacaklarının tahsili için Osmanlı maliyesi büyük devletlerin kontrolü altına girmiştir.

18. yüzyıldan itibaren tekniğin, sınai üretimin ve ulaştırma imkânlarının gelişmesi ile çağdaş dünyada ortaya çıkan değişimi ifade eden kavram "Sanayi İnkılabı"dır.

Sanayi İnkılabı'nı gerçekleştiren devletlerin takip ettikleri politikalar, sanayinin ihtiyaçları ve ekonomik büyüme ekseninde geliştirecektir Ancak politik çabalar sonuç getirmeyecek ve bir paylaşım savaşı olarak nitelenen I. Dünya Savaşı kaçınılmaz bir hâle gelecektir. Siyasi birliğini 1870'de kurması dolayısıyla sanayileşmesini geç gerçekleştirmiş olan Almanya sömürge paylaşımının da geç kalmıştı.

Ekonomik bakımdan geri kalmış olan Osmanlı Devleti ise sanayileşmiş güçlü devletler için yatırım, ham madde ve pazar durumundaydı.

Emperyalist Rekabet ve Kuvvetler Çatışması

Osmanlı topraklarında gerçekleşen hemen her olayda, Akdeniz'de egemenlik kurmak isteyen sanayileşmiş diğer devletler ile mücadele hâlinde bulunan İngiltere'nin politikaları, ağırlıkla hissedildiğini söyleyebiliriz.

İngiltere: Osmanlı devletinden kapitülasyonlar gibi ticari bazı ayrıcalıklar elde etmeyi başardıktan sonra Hindistan'a giden ticaret güzergâhının güvenliği İngiliz politikasının temelini oluşturmuştur. Orta Doğu'da zengin petrol yataklarının bulunmasıyla birlikte Osmanlı hâkimiyetindeki bu yerlerde egemenlik kurmak İngiliz politikasının ana stratejisini oluşturmuştur. İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü savunur olmasının asıl sebebi Hindistan ve Uzak Doğu'daki sömürgelerine giden yolun Osmanlı Devleti'nin elinde olması ve zengin petrol yataklarıdır. İngiltere'nin takip ettiği bu politika 20. yüzyıl başlarından itibaren değişmiştir.

Fransa: İhtilaldan sonra sanayileşmesini de tamamlayan Fransa'nın İngiltere'den sonra sömürgeci bir devlet olarak dünyada kendisini hissettirdiğini görmekteyiz. Osmanlı toprakları, Fransa ve İngiltere gibi güçlü emperyalist devletlerin çıkar çatışmalarına sahne olacaktır. Osmanlı Devleti Fransa'daki ihtilal sonrasında Fransa ile iş birliği içinde önemli ıslahatlar yapmıştır. Bütün bu işbirliği ve yakınlaşmalara rağmen Fransa'nın Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini askerî güç ile halletmekten çekinmediği görülmektedir.

Almanya: Almanya, 1871'de birliğini tamamlayarak bir güç olarak ortaya çıktıktan sonra Avrupa'da güçler dengesi de değişmiştir. 1871 yılında Alman, Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorları bir araya gelerek "üç İmparatorlar Ligi" oluşturmuşlar, ancak üç İmparatorlar Ligi bir süre sonra dağılmış 1879 yılında Almanya ile Avusturya-Macaristan ittifakı kurulurken İngiltere ve Fransa da sahaya çıkarak çeşitli ittifaklar içinde yer almaya başlamışlardır. İngiltere'den sonra Fransa da Türk toprakları üzerindeki emperyalist çatışmada yerini almıştır.

Rusya: 18. yüzyılda hızla modernleşen ve Avrupa tekniğini ordularında başarıyla uygulayan Rusya, Yakın Çağ'da güçlü bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Sıcak denizlere inmek isteyen Rusya'nın bu dönemde Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ortodoks Hristiyanlar üzerinde de etkisi artırmıştır. Rusya'nın politikası, bütün Slavları Osmanlı Devleti ve Habsburg İmparatorluğu'nun harabeleri üzerinde birleştirmektir. Rusya'nın Panslavist propagandası gerçekten de işe yaradığı, Balkan milletlerinin isyanlarının hazırlanmasında olduğu gibi Balkan Savaşlarının çıkmasında da önemli bir etken olmuştur.

Avusturya-Macaristan: Yakın Çağ'da büyük devletlerle, özellikle Rusya ile ittifaklar oluşturarak topraklarını Balkanlar'da genişleten Avusturya ise Balkanlar'da hakimiyet kurarak Selanik'e ulaşmak ve Adalar Denizi'ne çıkmak istiyordu ancak Avusturya her ne kadar sanayileşmiş ise de büyük devletler içinde bir varlık gösterecek duruma gelememişti. Avusturya-Macaristan, özellikle Rusya'nın desteklediği Sırbistan'dan gelebilecek bir saldırı karşısında Almanya'nın desteğine muhtaç bir duruma düşmüştü. Bu arada Birliği kurarak güçlü bir devlet hâlinde sahneye çıkan Almanya'nın, yaşama alanı olarak doğusunda bulunan Rusya'nın denetimindeki toprakları görmesi Rusya'yı; güçlü bir donanma kurarak İngiltere sömürgelerine göz dikmesi de İngiltere'yi tedirgin etmişti. İngiltere Rusya'yı safına çekebilmek için Osmanlı toprakları üzerinde tavizler vermekten çekinmemiştir. Avrupa siyasi coğrafyasındaki bu ciddi gelişmeler İngiltere-Fransa-Rusya-Avusturya-İtalya-Almanya arasında gelişen olaylar ve siyasi hesaplar I. Dünya Savaşı'ndaki bloklaşmayı haber vermektedir. Bu gelişmeler Osmanlı Devletinin artık ne avrupada ki ve ne de Avrupa dışındaki topraklarında tutunamayacağını göstermekteydi.

I. Dünya Savaşı'na kadar gelişen askerî ve siyasi olaylarda yer almayan Amerika, politikasını ticaretini geliştirmek üzerine kurmuştur. ABD, Osmanlı ülkesine nüfuz edebilmek için misyonerlik faaliyetlerine girişmiştir. Amerikan misyonerlerinin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetlerinin ilk aşaması yöreyi, halkı, devleti tanıma; yerel dilleri, adetleri ve değerleri öğrenmekle geçmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Çöküşü: "I. Dünya Savaşı"

17. yüzyıl sonlarından itibaren gerilemeye başlayan Osmanlı Devleti'nin kayıpları giderek artmış ve I. Dünya Savaşı başlamadan önce Avrupa ve Afrika'daki topraklarının hemen hepsini kaybetmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa'nın büyük devletlerinin oluşturdukları ittifaklar genişlemiş, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya Üçlü İttifak'ı; İngiltere, Fransa ve Rusya Üçlü İtilaf'ı oluşturmuşlardır. 28 Haziran 1914 tarihinde Saray-Bosna'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun veliahdı'nın öldürülmesiyle Birinci Dünya Savaşı başlamıştır.

Osmanlı Devleti, asırlardan beri kendisi hakkında beslenen ihtiraslar sebebiyle, Avrupa dengesinin bozulması yüzünden geleceği en fazla kararan ve tehdit altında kalan bir memleket hâline gelmişti.

Almanya'nın savaşı kaybedebileceği ihtimalini hiç kimse düşünmüyordu. Ülkeyi yöneten İttihat ve Terakki liderlerin de sadece Türklerin son asırda kaybettiği toprakları geri almak değil, aynı zamanda Rus İmparatorluğu'nu parçalamak ve büyük bir Türk devleti kurmak ümidi hâkimdi.

12 Haziran 1913 tarihinde Londra'daki Osmanlı Büyükelçisi Tevfik Paşa vasıtasıyla İngiliz Dışişleri Bakanı Grey nezdinde resmen yapılan ittifak teklifi, Üçlü İttifak Devletlerince kendilerine bir meydan okuma şeklinde anlaşılabilirdi gerekçesiyle reddedilmiştir. Bir yıl sonra 1914 yılı Mayıs ayında Talat Paşa, Kırım'da Rus Çarı'nı ziyaret ederek tekrar ittifak teklifinde bulunmuş ancak bu teklifi de İstanbul ve Boğazları ele geçirmek hususunda müttefiklerini razı etmiş olan Rusya, Alman askerî heyetlerinin Türkiye'de olmalarını bahane ederek ittifak teklifini geri çevirmiştir.

İttifak teşebbüslerinden bir netice alınamayınca Enver Paşa, sadrazam Said Halim Paşa ve Dâhiliye Nazırı Talat Bey'i de ikna ederek Üçlü İttifak'a girmeye karar vermişlerdir.

İstanbul'da Sadrazam Said Halim Paşa, Dâhiliye Nazırı Talat Bey ve Harbiye Nazırı Enver Paşa ile Alman Büyükelçisi'nin katıldığı gizli bir toplantı yapılmış ve Neticede 1 Ağustos 1914 günü yapılan gizli anlaşma ile Osmanlı yönetimi savaşa katılma antlaşmasını imzalamıştır. Akdeniz'de İngiliz donanması tarafından takip edilen Goben ve Breslav adlı iki Alman savaş gemisinin, takipten kurtularak Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmesi, Yavuz ve Midilli adları verilen bu gemilerin 29 Ekim 1914'te Karadeniz'de Odesa, Sivastopol ve Novorosisk limanlarını bombalamaları ile Osmanlı Devleti resmen savaşa katılmıştır.

I. Dünya Savaşı'nda Cephele

Savaşın, jeopolitik konumu sebebiyle Osmanlı topraklarında yoğunlaşması kaçınılmaz görünüyordu. Bu itibarla her iki blokun da savaş planları Boğazlar, Çanakkale, Irak (Musul-Kerkük) ve Süveyş üzerine yapılacaktı. İngiltere, müttefikleri Rusya'ya gerekli yardımı ulaştırabilmesi ve Osmanlı Devleti'nin saf dışı edilebilmesi için boğazlara hakim olmak zorunda olduğu gibi Musul topraklarındaki petrolün de kontrolünü elinde bulundurmaya istiyordu. Bu coğrafya aynı zamanda İngiltere'nin Hindistan yolunun kontrolü açısından da önem arz ediyordu. Yine Orta Doğu'nun kilit noktasını teşkil eden Süveyş Kanalı ve Mısır üzerinde İngiliz hâkimiyeti savaşın sonuçları bakımından son derece önem taşıyordu. Osmanlı devlet yöneticileri de bir yandan üç kıta üzerinde yayılmış olan devleti korumak isterlerken bir yandan da müttefiklerinin yükünü hafifletmek için İttifak bloku içinde yer aldıklarının farkında idiler.

Kafkas Cephesi: 1 Kasım 1914'te Rusların Doğu Beyazıt'tan saldırıya geçmeleri ile Kafkas Cephesi açılmıştır. Türk ordusu 22 Aralık'ta Sarıkamış Harekâtı'nı başlatmıştır. Bu harekât 25-26 Aralık 1914'de durdurulmuş ve büyük kayıplar verilmiş ise de 28 Aralık 1914'te Sarıkamış kuşatılabilmiştir. büyük ümitlerle girişilen Sarıkamış Harekâtı, Türk ordusunun yenilgisiyle sonuçlanmıştır.

Bu harekât sırasında 3. Ordu'nun neredeyse tamamının kaybedilmesi Anadolu'yu Rus istilasına karşı savunmasız bırakmıştır. Ayrıca Sarıkamış yenilgisini fırsat bilen Ermeni çeteleri taşkınlıklarını artırmışlar ve Rus ordusunu Anadolu'ya girmeye teşvik etmişlerdir. Doğu Anadolu'da hızla ilerleyen Ruslar, Erzurum'u, Trabzon'u, Muş'u, Bitlis'i, Bayburt'u, Erzincan'ı işgal etmişlerdir. Bu cephede Mustafa Kemal komutasındaki kolordu „Muş ve Bitlis'i Rus işgalinden kurtarmıştır. 1917 yılında Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin çıkması üzerine Rusya ile 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk Antlaşması imzalanmıştır. Daha sonra Kazım Karabekir Paşa tarafından Kars, Ardahan ve batum kurtarılmıştır. Kafkas Cephesi'nde Ruslara karşı mücadele verilirken, Ermenilerin de Rus ordusunda savaşmaları Ermeni sorununun yaşanmasına neden olmuştur.

Kanal Cephesi: 1 Kasım 1914'te İngilizlerin Süveyş Kanalı'nda Akabe Limanı'nı bombardıman etmeleri ile Filistin-Suriye cephesi açılmıştır. Kanal cephesinin de amaç, İngiliz İmparatorluğu'nun Hindistan'a giden ana damarın kesilmek istenmesiydi ve harekâtın politik hedefi Hindistan-Mısır-Malta bağlantısı yerine Hamburg-İstanbul-Kuveyt yolunu kurmak suretiyle Süveyş Kanalı'nı devreden çıkarmaktı. 1. ve 2. Kanal hareketleri ne yazık ki Osmanlı'nın başarısızlığı ile sonuçlanmıştır.

Çanakkale Cephesi: İngilizlere göre, Boğazlara girişilecek bir harekâtla, İstanbul Müttefiklerin kontrolü altına girecek, Asya Türkiye'sindeki kuvvetlerin Avrupa Cephesi'nde faaliyet gösteren kuvvetlerle bağlantısı kesilecek ve böylece Kafkas Cephesi'nde bulunan Rus kuvvetlerinin yükü hafifletilerek Osmanlı Devleti barış yapmaya mecbur edilecekti. Dolayısıyla, Almanya karşısında bunalan Çarlık Rusya'sının savaş gücünü de takviye edebileceklerdi. Müttefik Devletler, Boğazlardan rahatlıkla geçebileceklerinden çok emindiler, ancak başarılı olamayan düşman, 10 Ocak 1916'da tamamen Çanakkale'den çekip gitmiştir. Çanakkale'de kazanılan zafer ile Müttefiklerin bütün hesapları bozulmuştur. Çanakkale Zaferi üzerine Rusya'ya giden yolu açamadıkları gibi Çanakkale Muharebeleri, Mustafa Kemal gibi bir dâhiyi çıkarmış, savaşın bitiminde başlayacak olan İstiklal Harbi'nin liderini Türk milletine kazandırmıştır.

Irak Cephesi: İngiltere, Basra Körfezi'nden kuzeye doğru çıkıp Rusya ile irtibat kurmak, Türk kuvvetlerinin İran'a girip Hindistan yolunu tehdit etmesini önlemek istiyordu.

Ayrıca Orta Doğu'nun zengin petrol kaynaklarına sahip olan bu bölgede hakimiyet kurmak düşüncesinde olan İngilizler, harekete geçerek 1 Kasım 1914'te Basra Körfezi'ne asker çıkardılar. İngilizler, bir yıla yakın bir süre bölgeyi kontrol altına almışlarsa da Ruslarla birleşmeleri mümkün olmamıştır. İngiliz altınlarına ve bağımsızlık vaatlerine kanan pek çok Arap kabilesinin tutumu cephenin kaderini belirlemiştir. Bağdat'ın düşmesinden sonra İngilizler, 30 Ekim 1918'de mütareke imzalandıktan sonra da Musul'u işgal etmişlerdir.

Galiçya Cephesi: Savaşın başında Romanya diğer Balkan Devletleri gibi tarafsız kalmak istiyordu. Rusya ise Romanya'nın kendi yanında savaşa katılması için çalışıyordu. Bu kararsızlık içerisinde İtilaf blokuna meylettiği anlaşılan Romanya ile Rusya ve Fransa arasında görüşmeler başlamış ve İtilaf Devletleri ile Romanya arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Avusturya Galiçya Cephesi'nde Ruslara karşı beklenen başarıyı gösterememiştir. İşte bu zamanda Alman ve Türk birlikleri Avusturya'ya yardım etmek amacıyla Galiçya Cephesi'ne gönderilmişlerdir. Türk kuvveti burada çetin savaşlar yapmışlar, ağır kayıplar vermişlerdir. Sonunda Avusturya Galiçya'dan çekilmek zorunda kalmıştır.

Hicaz Cephesi: Osmanlı Devleti dünya savaşına girdikten kısa bir süre sonra "Cihad-ı Mukaddes" fetvası ilan edilerek Müslüman ülkelerin Osmanlı Halifesinin yanında yer alması istenmiştir. Ancak Araplar Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldırmanın zamanının geldiğini düşünerek mukaddes Cihad çağrısından uymamışlardır. 7 Haziran 1916'da İngiltere'nin istekleri doğrultusunda yapılan anlaşma ile de İngiltere'nin destekleriyle Arap Devletinin kurulması planlanmıştır. Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eden şerif Hüseyin, Ekim ayında da kendisini Arabistan Kralı ilan etmiştir. Osmanlı Devleti, Padişah ve Halife'ye karşı başlatılan bu isyanı İslam dünyasına duyurmaya çalışmıştır ancak bu sonucu değiştirmemiş Hicaz cephesi hüsrarla sonuçlanmıştır.

Filistin Cephesi: Mekke Emiri şerif Hüseyin'in isyanı ve İngiliz desteğiyle Hicaz'da önemli başarılar elde etmesi ile İngilizler Filistin ve Suriye'yi geçerek Gazze ve Kudüs ü de ele geçirmişler, ilerleyen İngiliz birlikleri Şam, Halep ve Beyrutu da ele geçirmiştir. Bu arada Talat Paşa Hükümeti istifa etmiş, İngiliz-Hindistan birlikleri de Mezopotamya'da Dicle boyunca ilerlemeye devam etmiştir.

Osmanlı Ermenilerinin Yeniden Yerleştirilmeleri

Osmanlı toplumu içinde imtiyazlı bir hayat süren Ermeniler Tebaa-i sadıka olarak anılmışlar ve devletin önemli görevlerinde bulunmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ndeki Ermeniler cephede ve cephe gerisinde düşmanla iş birliği yapmışlar, isyanlar çıkarmışlardır. Yine Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte Ermeni çeteleri, savaşa giden

orduların boş bıraktığı Doğu Anadolu'da Müslüman ahalie saldırmışlar, çok sayıda gönüllü Ermeni, Rus ordusunun yanında yer almış ve Türk askerlerine arkadan saldırmıştır. Bunun üzerine Osmanlı devleti 24 Nisan 1915 tarihinde vilayetlere ve mutasarrıflıklara gizli bir tamim göndermiş ve Ermeni komite merkezlerinin kapatılması, evrakına el konulması ve komite elebaşlarının tutuklanmasını istemiştir. 27 Mayıs 1915 tarihinde çıkarılan geçici bir kanunla asayiş bozan silahlı saldırgan ve direnişçilerin tecavüz ve direnişleri sırasında imha, casusluk ve vatana ihanet eden köy ve kasaba halkını başka yerlere sevk ve iskan etmelerine karar verilmiştir. Göçe tabi tutulan Ermenileri gerek nakilleri sırasında gerekse konaklama yerlerinde taciz etmeye kalkışanların divan-ı harbe (sıkıyönetim mahkemesi) verilmeleri ve görevlerini suiistimal edenlerin hemen mahkemeye sevk edilmeleri kararlaştırılmıştır. Alınan önlemler doğrultusunda 700.000 civarında Ermeni, Suriye bölgesinde iskân edilmiştir. Göç sırasında askerî ve ekonomik bakımdan imkânsızlıklar, iklim şartları, salgın hastalıklar nedeniyle çok sayıda Ermeni hayatını kaybetmiştir.

ŞARK MESELESİNİN UYGULAMAYA KONMASI MONDROS MÜTAREKESİ

Birinci Dünya Savaşı'nın emperyalist güçleri ile Osmanlı Devleti arasında savaşın sonu anlamına gelecek Mondros Mütarekesi (Ateşkes Antlaşması) imzalandı.

Mütareke Hükümleri ve Uygulama Osmanlı Devleti'nin Fiilen Bitirilişi

Mütarekenin şartları çok ağırdı. İmparatorluk büyük toprak kaybedecekti. Çanakkale ve İstanbul Boğazı Toros tünelleri itilaf devletlerine bırakılıyordu. Ayrıca Osmanlı ordusu terhis edilecek ordunun silahları teslim alınacaktı. Bu antlaşmanın en ağır maddesi ise İtilaf devletleri isterse ülkenin herhangi bir yerini işgal edebilecekti. Haberleşme, ve kendini savunma gücü elinden alınan Osmanlı Devleti'nin artık bir devlet olma özelliği yoktu.

İtilaf devletleri, yapılan antlaşma gereği işgale başladı. Yunanistan Wilson prensiplerine dayanarak Batı Anadolu'yu istedi, İtilaf devletleri bu talebi kabul etti. Yunanistan 15 Mayıs 1919'da İzmir'e asker çıkardı. İzmir'in işgali bütün yurttaki tepkiyle karşılandı. Yunan kuvvetleri İzmir'i işgal ettikten sonra birliklerini yurdun iç kesimlerine doğru kaydırmaya başladı. İtilaf devletlerinin amacı aslında Şark Meselesiydi; yani Türklerin Anadolu egemenliğine son vermektir.

Siyasi ve Askeri Şahsiyetlerin Mütarekeye Bakışı
Mondros Mütarekesi'nin ağır şartları Osmanlı devlet adamlarını rahatsız etti. Padişah Vahdettin " Şartların çok ağır olmasına karşın bu antlaşmayı kabul edelim, biz sonra İngilizlerin hoşgörüsüne nail olabileceğiz." Dedi. Mustafa Kemal Paşa'ya göre : " Osmanlı Devleti bu mütareke ile kendini kayıtsız şartsız düşmana teslim etmeye razı olmuştu. Bu ağır durum karşısında M. Kemal ve arkadaşları kurtuluş çareleri aramaya başladılar.

TÜRK MİLLETİNİN MÜTAREKE VE İŞGALLERE TEPKİSİ: MİLLİ TEŞKİLATLANMALAR

Osmanlı Hükümeti bu antlaşmaya sessiz kaldı. Türk halkı kendi içinde direnişe geçti ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Müdafaa-yı Hukuk Cemiyetlerini kurmaya başladı. Belli başlı cemiyetler şunlardır:

- Kars Milli İslam Şurası
- Vilayet-i Şarkiyeye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti
- Trakya Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti
- İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti

Milli Varlığa Düşman ve Milli Mücadele Aleyhtarı Faaliyetler

Mütareke sonrasında ülkedeki azınlık olan Rumlar, Ermeniler düşmanla işbirliği yaptılar. Rumlar, Etnik-i

Eterya ve Mavri Mira ile Karadeniz'de Pontus; doğuda da Ermeniler, Hıncak ve Taşnak örgütlerini kurdular. Ne yazık ki ülke içinde de Türk ve Müslüman grupların da Milli Mücadele'ye zarar verici " Kürdistan Teali Cemiyeti, İngiliz Muhripler Cemiyeti ve Wilson Prensipleri Cemiyeti'ni kurdular.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN SAMSUNA ÇIKIŞI, TEŞKİLATLANMA ve KONGRELER

M. Kemal Paşa ve silah arkadaşları; Kazım Karabekir, Ali Fuat, Rauf ve İsmet Beylerle birlikte yaptığı toplantılarda vatanın kurtuluşu için çareler arıyorlardı. M. Kemal Paşa padişah tarafından Samsun'a 9. Ordu müfettişliği için görevlendirildi. Silah arkadaşları da Anadolu'nun çeşitli yerlerine tayin oldular. M. Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı. Böylece milli mücadelenin ilk adımı atılmış oldu.

Amasya Genelgesi

M. Kemal Paşa ve arkadaşları Samsun'daki çalışmalarından sonra önce Havza'ya sonra Amasya'ya geldi. Bütün milleti içine alacak milli bir kongrenin toplanmasını istedi ve 22 Haziran 1919 tarihinde bir genelge yayınladı.

Amasya Genelgesi'nin Esasları:

- Vatanın ve milletin istiklali tehlikededir.
- İstanbul Hükümeti sorumluluğunu yerine getirmemektedir.
- Millettin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
- Bütün dünyaya haklarını duyuracak bir milli kurulun varlığı zorunludur.
- İstanbul Hükümeti'nin bu genelgeden haberi oldu. M. Kemal Paşa'yı görevinden azletti. Bu gelişme üzerine M. Kemal Paşa da askerlik görevinden istifa etti.

Erzurum Kongresi

7 Ağustos 1919 tarihinde Erzurum'da toplanan kongre çok önemli kararlar aldı.

Bu kararlar şunlardır:

- Vatan bir bütündür parçalanamaz.
- Vatanın bütünlüğünün korunması ve milli istiklalin sağlanması şarttır.
- Azınlıklara ayrıcalık verilemez.
- Mütareke şartlarına karşı çıkılmamalıdır.
- Devletimize yapılacak yardımlar kabul edilecektir.
- Merkezi hükümet milli hükümete tabi olmalıdır.

Sivas Kongresi

Sivas Kongresi'nde Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar aynen kabul edilmiştir. Ülkedeki bazı aydınlarda ağır mütareke şartları moral bozukluğu ve ümitsizlik yaratmıştı. Bu nedenle manda meselesi tartışılmaya başlamıştı. M. Kemal'in bu konuda tavrı çok kesindi. Ülkenin geleceği yabancı bir gücün iradesine bırakılamazdı.

Batı Anadolu Kongreleri

Erzurum ve Sivas Kongrelerinin yanı sıra Batı Anadolu'da Balıkesir'de Alaşehir'de ve Nazilli'de kongreler düzenlendi.

Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının Toplanması ve Misak-ı Milli

Sivas Kongresi Kararları İstanbul Hükümeti'nin istifa etmesine neden oldu. Yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kuruldu. Kurulan bu yeni hükümet, Ankara'daki heyet-i temsiliye ile bir protokol imzaladı.

Bu protokole göre;

- İşgal altında olan ve halkın çoğunluğunun İslam olmadığı yerlerde halk, oylamaya gidecek kendi gelecekleri hakkında kararı kendileri vereceklerdir.
- Kars Ardahan ve Batum'da gerekirse halk oylaması yapılacaktır.
- Batı Trakya'nın statüsü halk oylaması ile belirlenecektir.
- Hilafetin merkezi İstanbul'un ve Marmara'nın güvenliği sağlanmalıdır.
- Azınlık haklarından Anadolu'nun dışındaki Müslümanların da yararlanması sağlanacaktır.
- Kapitülasyonlar kaldırılmalıdır.

Alınan bu kararlar İtilaf devletlerini rahatsız etti. Baskı altında kalan Ali Rıza Paşa Hükümeti istifa etti. Yerine Salih Paşa Hükümeti kuruldu. Bunun üzerine İstanbul işgal edildi. Bazı milletvekilleri Malta'ya sürüldü.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Karşı Tepkiler ve Alınan Tedbirler

İngilizler ve Yunanlar devamlı M. Kemal Paşa ve Kuvay-ı Milliye aleyhinde propaganda yapıyorlardı. İstanbul Hükümeti Milli Mücadeleye katılanları asi ilan etti. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde isyanlar çıktı. Alınan tedbirlerle bu isyanlar bastırıldı.

Türkiye'yi Paylaşma Projesi Sevr Antlaşması

Damat Ferit Hükümeti'nin temsilcileriyle İtilaf devletlerinin temsilcileri arasında 10 Ağustos 1920'de Paris'in Sevr semtinde antlaşma imzalandı. İtilaf devletleri bu antlaşmaya göre Şark Meselesi planlarını gerçekleştirebileceklerdi. Sevr Antlaşması'na göre

Osmanlı'ya yalnızca Anadolu'da çok küçük bir toprak bırakılmıştı. Osmanlı'ya bırakılan yerler İstanbul Ankara ve Kastamonu civarıydı. Anadolu'nun diğer yerleri İtilaf devletleri tarafından paylaşılacaktı. Batı Anadolu ve Trakya Yunanistan'a; Çukurova, Sivas ve Malatya Fransızlara; Akdeniz Bölgesi ve Konya İtalya'ya bırakılıyordu. Ayrıca Doğu Anadolu'da Ermeni devletiyle aşağısında Kürt devleti kurulması planlanıyordu.

ASKERİ GELİŞMELER

Mondros Mütarekesi gereğince Osmanlı ordusu dağıtılmış silahları elinden alınmıştı. Anadolu halkı kendi imkânlarıyla ve kendi içlerinden çıkardıkları Kuvay-ı Milliye güçleriyle işgal devletlerine karşı savaşıyordu.

Doğu Cephesi

Ordunun dağıtılmasına karşı Doğu'da Kazım Karabekir Paşa'nın ordusu ayakta idi ve mütarekenin şartlarına uymamıştı. Ruslardan destek gören Ermeniler, Paris Barış Konferansı'na başvurarak Giresun Mersin çizgisinin doğusunda kalan yerleri kendilerine verilmesini istediler ve hemen arkasından doğuda işgallere başladılar. Kazım Karabekir Paşa ordusuyla bu işgalleri bastırdı. Sarıkamış Kars ve Gümrü'yü geri aldı ve Ermenilerle Gümrü Antlaşması yapıldı.

Güney Cephesi

Fransızlar, 1919 Ocak tarihinden itibaren Çukurova Bölgesini işgale başladı. Adana'da Yüzbaşı Tufan Bey ile Maraş'ta Sütçü İmam'ın başlattığı Türk ordusunun ve halkın direnişi zaferle sonuçlandı. TBMM Türk halkının bu kahramanlığını; Antep'e "Gazi"; Urfa'ya "Şanlı" ve Maraş'a "Kahraman" unvanlarını vererek ödüllendirdi.

Batı Cephesi

Yunanlar İngilizlerin desteği ile Batı Anadolu'yu işgal etmeye devam ediyordu. Türk halkı bu işgallere boyun eğmedi ve düşmana direndi. Bölgedeki bu direnişte özellikle Balıkesir Müdafaa' yı Hukuk Cemiyeti'nin ve Albay Kazım Özalp'ın büyük katkıları oldu.

Düzenli Ordu Dönemi

TBMM'nin kurulmasıyla birlikte Türk Devleti'nin temelleri atılmış oldu. TBMM'nin varlığını kabul ettirebilmesi yeni bir ordunun kurulmasına bağlıydı. Milletvekili Hamdullah Suphi Bey meclisteki konuşmasında " Hakikaten bir orduya malik olduktan sonra hükümeti kurduğum demeye TBMM'nin hakkı olacaktır." Diyerek düzenli bir ordu kurmanın önemini dile getirmiştir. Kısa bir zaman içinde Kuvay-ı Milliye tasfiye edilerek düzenli ordu kuruldu.

İnönü Muharebeleri

Yunan kuvvetleri, Ethem Bey'in ayaklanmasını fırsat bilip harekete geçtiler. Uşak ve Bursa yönünden Eskişehir ve Afyon'a doğru saldırı başlattılar. İnönü ve civarında Türk ordusu, Yunan ordusunu iki kez yendi. Bu zafer Türk milleti için bir umut oldu.

Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri

İnönü yenilgisinden sonra toparlanan Yunan ordusu Kütahya ve Eskişehir savaşlarında Türk ordusunu çekilmek zorunda bıraktı. Kütahya, Eskişehir ve Afyon düşmanın eline geçti. Bu süreçte başkomutanlığa M. Kemal Paşa getirildi. Yunanların Ankara'ya yaklaşması üzerine meclisin Kayseri'ye taşınması gündeme geldi.

Sakarya Meydan Muharebesi

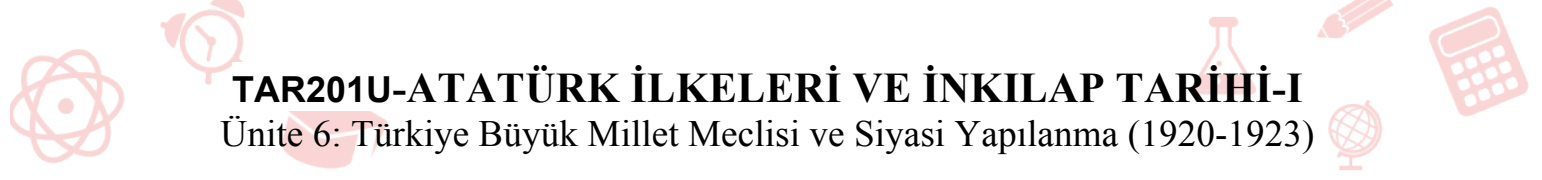
Düşmanın Ankara'ya yaklaşması üzerine Türk birlikleri Sakarya Nehri civarında Yunan kuvvetlerini 26 Ağustos 1922'de 22 gün 23 gece süren çok şiddetli geçen savaşta mağlup etti. Yunan ordusu büyük bir kayıp vererek geri çekildi. Sakarya zaferi İtilaf devletleri üzerinde etkili oldu. Fransa ve İngiltere Ankara Hükümeti'ni tanıdı. Fransızlar savaştan çekildi. İngiltere ile anlaşma yapılarak Suriye'nin sınırları çizildi ve esir değişimi yapıldı. Sovyetlerin aracılığı ile de Kars Antlaşması imzalandı.

Büyük Taarruz ve Mudanya Mütarekesi

Sakarya Savaşı'nda bozguna uğrayan Yunan ordusu Eskişehir ve Afyon'a doğru geri çekildi. İtilaf devletleri Türk Hükümeti'ne mütareke teklifi yaptı. Barıştan yana olan Türkler, bu teklifi düşmanın Anadolu'yu boşaltmasından sonra kabul edeceklerini söyledi. Yunanlar Anadolu'yu boşaltmadı. Türk ordusu 26 Ağustos 1922'de Yunan ordusunu Afyon'da 5 gün gibi kısa bir sürede mağlup etti. Yunan birlikleri İzmir'e doğru kaçmaya başladı. İtilaf devletlerinin isteği üzerine 3Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalandı. Antlaşma gereği ateşkes yapıldı. Yunanlar Batı Anadolu'yu ve Trakya'yı tamamen boşalttılar. Mütareke bütün yurttan sevinçle karşılandı.

İstiklal Savaşı'nın Lojistik Kaynakları

Kurtuluş savaşı çok zor şartlarda kazanılmıştır. Uzun yıllar değişik cephelerde savaşan Osmanlı, her yönden zayıf düşmüştü. Ordusu gücünü kaybetmişti. Ciddi anlamda asker sıkıntısı vardı. Kurtuluş Savaşı'na bu imkânsızlıklar içinde girildi. Türk ordusuna, yurt içinden halkın yardımları oldu. Yurt dışından da Sovyetler Birliği'nin, Azerbaycan'ın, Hindistan Müslümanlarının da para yardımları yanında silah yardımları oldu.

TAR201U-ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ-I

Ünite 6: Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Siyasi Yapılanma (1920-1923)

Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisine Geçiş

19 Ocak 1920'de İstanbul'da açılan ve Misak-ı Milli (28 Ocak 1920) gibi önemli bir belgenin kabulünü gerçekleştiren Meclis-i Mebusan'ın çalışma imkânı, İngilizler'in 16 Mart 1920 günü İstanbul'u fiilen işgal etmeleri, Meclisi basarak başta Rauf Bey ve Kara Vasıf Bey olmak üzere bazı mebusları tutuklayarak tüm devlet kurumlarını denetim altına almak istemeleri nedeniyle ortadan kalkmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1920 günü bir genelge yayımlayarak Ankara'da memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplanacağını duyurmuştur. Buna göre, milletvekili olmak isteyenlerin milletvekili seçim yasası hükümlerine bağlı olacaklarını, her sancaktan 5 milletvekili seçileceğini, milletvekillerinin ikinci seçmenler, sancak idare meclisleri, belediye meclisleri ve Müdafaa-i İdare Hukuk üyeleri tarafından seçileceklerini, her parti, zümre ve derneğin aday gösterebileceğini, dileyenlerin bağımsız aday olabileceklerini, seçimlerin gizli oy ve salt çoğunluk esasına göre yapılacağını ve seçimlerin en üst düzeyde kamu yöneticilerinin denetiminde gerçekleştirileceğini belirtti. Bunun üzerine başta padişah olmak üzere İstanbul Hükümeti ve itilaf devletleri bu duruma karşı çıktı. Bir isyan olarak nitelendirilen bu tavra karşın itilaf devletlerince işgal altında bulunan bazı yerlerde seçimlerin yapılması engellendi. Çatalca, Gelibolu, Kırklareli ve Tekirdağ'da seçimler yapılamadı. Adana, İzmir, İzmit, Mersin ve İstanbul'un ise belirli bölgelerinde seçimler yapılabilirdi. Bütün bu engellemelere karşın 23 Nisan 1920 Cuma günü en yaşlı milletvekili olan Sinop Milletvekili Şerif Bey'in konuşmasıyla meclis açıldı. Bir konuşma gerçekleştiren Mustafa Kemal Paşa hükümetin kurulmasının zorunlu olduğunu, geçici olarak bir hükümet başkanı seçmenin ve padişaha vekil atanmanın doğru olmadığını, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir güç kabul edilemeyeceğini, yasama ve yürütme yetkilerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplanması gerektiğini öngören bir teklif sundu. Bunun üzerine 3-4 Mayıs'ta seçimler yapılarak İcra Vekilleri Heyeti adı verilen ve 11 kişiden oluşan hükümetin üyeleri belirlendi. Meclis başkanının hükümete de başkanlık etmesi kararlaştırıldı. Meclis otoritesinin yurt düzeyinde kurulabilmesi için bazı yasal düzenlemeler gerçekleştirildi. İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Seyyar Jandarma Birlikleri oluşturuldu. Anadolu Ajansı ve milliyetçi çizgide yayın yapan gazeteler desteklendi. Dağılmış ordunun yerine yeni bir ordu kuruldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama, yürütme ve zaman zaman da yargı görevlerini üstlenerek güçler birliği ilkesini belirlemiştir. Anayasa niteliğini taşıyan ve kurulacak yeni devletin temel ilkelerini belirleyecek Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edildi. 24 maddeden oluşan yeni anayasa siyasi yapı ve idare yapı olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. Siyasi yapı bölümünde (1.-10. madde) egemenliğin kayıtsız şartsız

milletin olduğu, yürütme ve yasama gücünün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde olduğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun mutlak/monarşik yönetim anlayışı yerine demokrasiye dayalı millet egemenliğini esas alan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu, Türkiye Devleti Hükümeti'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını taşıyacağı anayasal hüküm haline getirildi. Siyasi yapı bölümünde ayrıca meclis üyelerinin vilayet halklarınca seçileceği, seçimlerin iki yılda bir yapılacağı, seçilen milletvekilinin seçildiği ili değil bütün milleti temsil edeceği, seçilen vekillerin kendi içlerinden birisini "İcra Vekilleri Reisi" olarak seçeceklerini, İcra Vekillerinin yetkilerinin bir yasa ile belirleneceğini, Meclis başkanının İcra Vekillerinin kararlarını onaylayacağı belirtiliyordu.

İdari yapı bölümünde (11.- 23. madde) ülke vilayetlere, vilayetler kazalara, kazalar da nahiyelere ayrılıyor, vilayet ve nahiyelere muhtarlıklar veriliyordu. Valilerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin temsilcisi olarak vilayetlerde bulunacağı, kazaların valinin emri altındaki kaymakamlarca yönetileceği, nahiyeleri ise nahie müdürlerinin yöneteceği ifade ediliyor, Nahie müdürlerinin Nahie Şurası tarafından, Nahie Şuralarının ise doğrudan doğruya halk tarafından seçileceği belirtiliyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin en belirgin özelliklerinden birisi "ihtilalci" olmasıdır. Zira meclisin üstünde bir güç olmadığı düşüncesi ile 20 Ocak 1921 tarihinde çıkarılan Anayasada egemenliği kayıtsız şartsız millete veren hükmü benimseyerek Hilafetle Saltanatı birbirinden ayırıp altı yüz yıllık Osmanlı Saltanatını 1 Kasım 1922 de kaldırarak bu özelliğini açıkça göstermiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisine Türk ve Müslüman olmayanlar dışında kimse katılmamıştır. Bu nedenle gerek oluşum biçimi gerekse amaçları bakımından tam bir Milli Meclistir. 1. Meclis 1 Nisan 1923 tarihinde yeniden seçimlerin yapılması kararının alınmasına dek çalışmalarını sürdürmüştür

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Oluşan Gruplar

a-Yeşil Ordu: Geleceğin şarkta olduğunu düşünen ve Anadolu'da Rusya'nın yardımıyla bir devrim yapmayı tasarlayanlar Meclis kurulduktan sonra Yeşil Ordu adını almışlardır. Öncüleri arasında Hakkı Behiç Bey bulunmaktaydı. Mecliste on dört vekili bulunan bir örgüt olarak kuruluşlarına dair resmi belgeyi hükümete sunmadıkları için gizli bir örgüt olarak nitelendirilmişlerdir. İslamcı sosyalizmi savunan bu cemiyetin Ethem Bey (Çerkez Ethem) ile ilişki kurması Mustafa Kemal Paşa tarafından hoş karşılanılmayarak faaliyetlerini durdurması istenmiştir. 14 Ağustos'ta Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı meclis konuşmasının ardından ayrılık yaşayan sol kesimin bu durumundan Yeşil Ordu'da etkilenmiştir. Üyelerinin bir kısmı Sovyet Devrimi'ne benzer bir devrim modeli getirmeye çalışmış, bir kısmı a ulusal-halkçı bir düzen kurma modeli

TAR201U-ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ-I

Ünite 6: Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Siyasi Yapılanma (1920-1923)

oluşturmaya yönelmiştir. 1920 Eylülüne gelindiğinde Yeşil Ordu Cemiyeti tamamen dağılmıştır. Üyelerinin büyük bir kısmı hükümetçe kurulan Cumhuriyet Komünist Fırkası'na geçmiştir. Cemiyetin sol kanadını oluşturan Nazım Bey ise Yeşil Ordu'nun dönüşümüne karşı çıkarak Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'na dönüştüğünü belirtmiştir.

b-Halk Zümresi: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasının ardından bir grup milletvekili Rusya'da olduğu gibi Anadolu'da da bir Bolşevik Devrim gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydılar. Mustafa Kemal Paşa'nın Sosyalizme karşı ancak halkçılık yanlısı olması bu milletvekillerinin halkçılık düşüncesi çerçevesinde örgütlenmelerini gündeme getirdi. 60-70 kişiden oluşan bir grup milletvekili Halk Zümresi adıyla orta çıktı (Eylül 1920). Yunus Nadi, Hakkı Behiç, Muhittin Baha, Dr. Adnan Bey gibi isimler bu hareketin içerisinde yer aldılar. 8 Eylül 1920'de bir de program yayınlayan bu hareketin amacı; ülkede kayıtsız şartsız halkı egemen kılmak, çağın koşullarına ve halkın ihtiyaçlarına göre gerekli yenilikleri yapmak ve gerekli kurumları oluşturmaktır. Halk Zümresi İttihatçı-İslamcı-Sosyalist görüşleri birleştirmeye çalışan siyasi bir oluşum olarak görülüyordu.

c-İslahat Grubu: Egemenliğin kayıtsız şartsız millete verilmesini, halkın kendi işlerini doğrudan doğruya kendisinin yürütmesini amaçlamıştır. Eğitim alanında büyük reformlar amaçlayan bu grubun programında, en kısa sürede ulusun bütün bireylerini okur-yazar duruma getirmek, her ilde öğretmen okulu açmak, öncelikli olarak köylere öğretmen göndermek, kızların eğitimine İslam gelenekleri çerçevesinde erkekler kadar önem vermek yer almaktaydı

d-İstiklal grubu: Mecliste Mustafa Kemal Paşa'ya hayranlık duyan, ileri görüşlü 30-40 kadar milletvekili bir araya gelerek İstiklal Grubu'nu kurdular. Bunlar mecliste Terakkiperver-Milliyetperver akımı temsil edeceklerini açıkladılar.

e-Tesanüd Grubu: Mazhar Müfid, Ferid, İsmail Suphi, Mustafa, Rasim, Yusuf, Dr. Suat, Tahsin, Şevket, Abdulkadir Kemali, Yusuf Ziya beylerin İdare Heyeti'ni oluşturduğu Tesanüd Grubu, "mütedil milliyetperver" milletvekilleri tarafından kurulmuştur. Amaçları milletvekilleri arasında dayanışmayı sağlamaktır. Mecliste en örgütlü grup olarak partileşmeyi düşünmemiş ve program yayınlamamışlardır.

Müdafaa-i Hukuk Grupları

a-Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grupları (Birinci Grup): Mustafa Kemal Paşa'nın hazırlamış olduğu Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun meclis tarafından kabul edilmesinin ardından, meclisteki hizipleşmeler daha da çoğalmaya başladı. Bu durum yasama, yürütme ve zaman zaman da yargı görevini üstlenen TBMM'nin çalışma düzenini olumsuz yönde etkiledi. Meclis çalışmalarının daha düzenli bir biçimde işleyiş göstermesi için bazı milletvekilleri yeni bir grup kurmak istediler. Bu durum

üzerine Mustafa Kemal Paşa meclisin temelini oluşturan ve tüm yurt düzeyine yayılan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin meclis başkanlığı ile ilişkilerini daha düzenli bir hale getirmelerini istedi. Mecliste inkılapçılık zihniyetine sahip vekiller ile görüştüğünden sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adı altında mecliste büyük bir grup kurma kararı aldı. 10 Mayıs 1921 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kuruldu. Mustafa Kemal Paşa grubun başkanlığına seçildi. Grubun 2 maddeden oluşan bir programı vardı. Buna göre grubun amacı Misak-ı Milli esasları içinde vatanın tamamını ve milletin bağımsızlığını sağlayacak barışı elde etmek ve bu amacı gerçekleştirmeye çalışmakla birlikte devlet ve millet teşkilatını Teşkilat-ı Esasiye Kanunu dairesinde bölüm bölüm tespit etmek ve hazırlamaya çalışmaktır. Grubun kuruluşunun ardından bazı isimlerin grubun dışında tutulması tepkilere yol açmıştı. Mecliste adeta bir siyasi parti işlevi gören "Birinci Grup" 1923 seçimlerinin ardından siyasi parti biçimine dönüştü ve Halk Fırkası olarak çağdaş Türkiye'nin oluşumuna damgasını vurdu.

b-İkinci Grup: TBMM'de Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu kurulduktan sonra meclisteki vekiller üç gruba bölündüler. Hükümete yakınlıklarıyla tanınanlar sağ tarafta, muhalif olanlar sol tarafta ve tarafsız gözükener ise ortada konumlanmaya başladılar. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu içinde yer almayan kimi milletvekilleri bir araya gelerek 1921 yılı sonları ve 1922 yılı başlarında yeni bir grup oluşturmaya çalıştılar. Böylece mecliste bir muhalefet grubu oluşmuş oldu. Kendilerine İkinci Grup adını takan bu yapılanma üyeleri arasında tutarlı bir görüş birliği oluşturamadı. Bununla birlikte ülkenin yenileşmesi ve dirilmesi için kendi içinden ayırdığı milletvekillerinden oluşan bir özel komisyon kurarak programını hazırlamıştır. İkinci Grup, 1923 seçimlerinde kendi iradesiyle katılmamış, bunun sonucu olarak da siyasi yaşamdan silinip gitmiştir.

Cumhuriyet'in İlanına Kadar Türkiye'de Kurulan Siyasi Partiler

Osmanlı Devleti'nde siyasi partili hayat 23 Temmuz 1908'de Meşrutî sisteme yeniden geçildikten sonra başladı. 14 Eylül 1908'de kurulan Osmanlı Ahrar Fırkası, Türk tarihinde parti adıyla kurulan ilk siyasi parti oldu. 1908-1918 yılları arasında çeşitli siyasi partiler kurulduysa da döneme damgasını vuran İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi oldu. Mondros Mütarekesi'nden sonra Hürriyet ve İtilaf Partisi yeniden siyaset sahnesine dönerek ülke yönetiminde etkin olmaya başladı. Ülkenin işgaline karşı etkili bir direniş gösterememesi ülkede Müdafaa-i Hukuk hareketi denilen yeni bir hareket doğurdu. Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Müdafaa-i Hukuk hareketi Sivas Kongresi sırasında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirildi. Atatürk'ün liderliğini yaptığı bu cemiyet, Türkiye halkının Misak-ı Milli ile saptanan sınırlar içinde bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürebilmesini

TAR201U-ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ-I

Ünite 6: Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Siyasi Yapılanma (1920-1923)

sağlamak için Milli Kurtuluş Savaşı'nı başlattı. Bunun için Ankara'da 23 Nisan 1920'de TBMM'ni kurarak yeni bir devletin temelini attı. Mecliste kısa süreli partiler kuruldu. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bağlı milletvekillerinden oluşan bu mecliste zaman içinde çeşitli hizipler oluştu. 1 Nisan 1923'te TBMM seçimlerin yenilenmesi kararı alınca Atatürk 8 Nisan 1923'te bir seçim bildirisi yayınladı. Bu bildiri lideri olduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu Halk Fırkasına dönüştüreceğini belirtti. 9 Eylül 1923 tarihinde ise Halk Fırkası kuruldu.

a-Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası: 7 Aralık 1920'de Tokat milletvekili Nazım Bey, Bursa milletvekili Şeyh Servet Bey, Afyon milletvekili Mehmet Bey, baytar binbaşı Hacıoğlu Salih Bey ve Ziyetullah Nuşirevan Bey tarafından emeği temel ilke olarak kurulmuştur. Emek gazetesi çıkarılarak Yeşil Ordu'nun tabanını kendi yanlarına çekmek adına Yeşil Ordunun kurdukları partiye dönüştüğü propagandasını yaydılar. Memurlardan bu partiye girenlerin görevini son verildi. Maarif Vekili, maarif müdürlerine bir genelge göndererek maarif mensuplarının partiye girmesine izin verilmemesini istedi. Parti, saltanatın babadan oğula geçmesine, dini esaslara dayanan tasarruf hakkına karşı çıkınca İslamcı milletvekillerinin ve halkın tepkisini çekmeye başladı. Çerkez Ethem isyanını destekledikleri gerekçesiyle bazı parti üyeleri tutuklandı. Çerkez Ethem ayaklanması sonrası parti üzerindeki baskılar artınca parti yöneticileri 1 Şubat 1921 tarihinde itibaren çalışmalarını durdurulduğuna dair bir bildiri yayınladılar. Hükümet başkanı olan Rauf Bey 21 Temmuz'dan itibaren sosyalistlerin çalışmalarını yasakladı. 2 Ekim 1922'de ise İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Türkiye Halk İştirakiyun Partisi tümüyle kapatıldı.

b-Türkiye Komünist Fırkası: Rusya'da Bolşevik İhtilali sonrası Sosyalist temellere dayanan yeni bir düzen kurulmuştu. İki ülke arasında kurulan iyi ilişkiler sosyalist düşüncenin Anadolu'da yayılmasına yol açtı. 1920 sonbaharında Anadolu'da göz ardı edilemeyecek kadar gelişmiş bir Bolşevik kitle oluşmuştu. Hükümet bu kitleyi denetimi altına almak istedi. Zira bu sırada bazıları komünist bir parti kurarak Anadolu'da sosyalist bir düzene geçmenin mücadelesini veriyorlardı. Oysa millet, meclis ve hükümet böyle bir düzen yanlısı olarak gözükmüyordu. Hükümet, dış etkilerle ülkenin kimi yerlerinde görülen sosyalist hareketleri önlemek, hükümete muhalif güçleri denetim altına almak, emperyalist düşmana karşı yapılacak savaşta Sovyetlerin yardımını arttırabilmek adına 18 Ekim 1920'de Türkiye Komünist Partisi kuruldu. Kurtuluş Savaşı'nın askeri kadrosunda bulunan Fevzi Paşa Kazım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Rafet Bey ve İsmet Bey'de partiye dahil olmuşlardı. Türkiye Komünist Partisi, Anadolu'nun ve Türk milletinin koşulları farklı olduğu için Türkiye'ye özgü yukarıdan gelen kanlı olmayan bir komünizmi benimsemiştir. Parti, Hakimiye-i Milliye ve Anadolu'da Yeni Gün gazetelerince desteklenmiştir. Parti 1921 yılı ortalarında kapatılmıştır.

c-Cumhuriyet Halk Fırkası: Savaş sırasında TBMM'de oluşturulan Müdafaa-i Hukuk Grubu, Mudanya Mütarekesi'nden sonra işlevini tamamlamıştı. Bunun bir siyasi partiye dönüştürülme zamanı gelmişti. Mustafa Kemal Paşa, 6 Aralık 1922'de Halk Partisi adından bir parti kuracağını açıkladı. Atatürk'ün buradaki amacı; Kurtuluş Savaşı başarısının yapılacak inkılaplarla tamamlamak, inkılapları bir programa dayandırmak, bu programa halkı da katmak ve partiyi halkçılık esasına göre yapılandırmaktı. Yaptığı yurt gezileri sonrası hükümete düşüncelerini aktaran Atatürk, seçimlerin yenilenmesi fikrini hükümet üyelerine ifade etti. Bunun üzerine 1 Nisan 1923 tarihinde verilen bir önerge ile seçimlerin yenilenmesi kararlaştırıldı. Seçimler tamamlandıktan sonra 9 Eylül 1923'te parti kuruldu. 11 Eylül 1923'te toplanan Halk Partisi üyeleri Mustafa Kemal Paşa'yı parti başkanlığına, Başvekil Ali Fethi Bey'i Parti Grup Başkanlığına, Recep Bey'i de Genel Sekreterliğe seçti. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilince Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanı olarak fiilen parti başkanlığını sürdürmeyi uygun görmedi ve 19 Kasım 1923'te İsmet Paşa'yı Parti Başkan vekilliğine atadı. İsmet Paşa 20 Kasım günü yayınladığı bir bildiri ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin şubelerini Halk Partisi'ne bağladı. Bu sayede parti yurdun dört bir yerine kısa sürede yayıldı. 10 Kasım 1924'te alınan bir kararla partinin başına Cumhuriyet ifadesi eklendi. Cumhuriyet'in ilanı ve Hilafetin kaldırılması sonrası gelişmeler parti üyeleri arasında parçalanmalara yol açtı. Bazı parti üyeleri partiden ayrılarak yeni bir parti kurdular. Cumhuriyet Halk Partisi 1927 yılına kadar tek parti olarak çalışmalarını ilk tüzük doğrultusunda sürdürdü. 15-20 Ekim 1927'de yapılan ikinci kongresinde parti tüzüğünü daha da geliştirdi. 1927 yılındaki kongrede parti Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik ve Laiklik ilkelerini benimsemiştir. 1930'da partide yaşanan ayrışmalar sonucu bir grup üye ayrılarak Serbest Cumhuriyet Fırkası adında bir parti kurmuştur. Bu parti uzun ömürlü olmamış ve ortadan kalkmıştır. 1930 sonrasında partinin programına Devletçilik ve İnkılapçılık ilkeleri de eklenmiştir. 9 Mayıs 1935 yılındaki kurultay sonrası fırka ibaresi parti ibaresi ile değiştirilmiştir. Aynı kurultayda partinin benimsediği ilkeler Kemalizm olarak adlandırılmıştır. Söz konusu bu ilkeler 5 Şubat 1937'de Anayasa'ya eklenmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi 1950 yılına kadar iktidar partisi olarak görev yapmıştır. Kuruluşundan başlayıp 10 Kasım 1938'e kadar parti genel başkanlığını Mustafa Kemal Atatürk yapmıştır. Vefatının ardından bu görevi İsmet İnönü sürdürmüştür.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON YILLARINDA EKONOMİK DURUM

Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında, ülke içerisinde iktisadi alanlarda batılı ülkelerden oldukça uzak kalmıştır. 1879 yılında, "Ekonomi Politik" kitabında Ahmet Mithat Efendi azınlıkların denetiminde olan Osmanlı ekonomisinin nasıl yağmalandığını ve Müslümanların ekonomi dışına itildiği anlatılmıştır. Sakızlı Ohannes Efendi, Adam Simit'in görüşlerine dayalı olarak ilk iktisadi kitabı yazmış ve Mekteb-i Mülkiye'de Portakal Mikail Paşa ile derslerinde bu kitabı okutmuşlardır. Cumhuriyet önce Osmanlı Ekonomisine ait yeterli verilerin olmadığı görülmektedir.

Tarım

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da toprak-insan ilişkileri feodal bir yapıdaydı. Geleneksel Osmanlı Devletin çökmesiyle işlemez bir duruma gelmiştir. Tarım sektörünün durumu iyi değildir. Aşar Vergisi ve vergi toplama uygulamaları Mültezimler tarafından uygulanmaktaydı. Bu uygulamalar tarımda modernleşmeyi engellemiştir. Ulaşım ve haberleşme alanındaki yetersizlik çiftçinin içe dönük üretimle yetinmesine yol açmıştır.

Osmanlı topraklarının doğusunda 50 ve daha büyük dönümlerle toprak işlenirken Batı Anadolu'da işletmelerde küçülmeler ve piyasaya göre üretimlerde artış gözlenmektedir. Hemen hemen her bölgede tahıl ekimi, belirleyici durumundadır. Ekilebilir alanların bir kısmı mera, bir kısmı da bataklık hâldeydi. Mera alanının geniş olması, hayvancılığı kolay hâle getirmişti. Nüfusun %80-85 'i tarım alanında çalışmaktaydı.

Sanayi

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde sanayi yok denecek kadar azdı. Saray'ın ve Ordu'nun ihtiyaçlarını karşılamak için kurduğu bir kaç fabrikadan ve yabancı sermayenin kurduğu küçük ölçekli ve az sayıda sanayi tesislerden başka sanayi faaliyet yoktu. XIX. Asırda Devlet sermayesiyle ordu ihtiyacını karşılamaya yönelik kurulan tekstil ve büyük tesisler Cumhuriyet sonrası faaliyetlerine devam etmişlerdir. Buna rağmen ülke içerisinde her kasabada küçük ölçekli atölyelerin ve sanatkârların olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Osmanlı'da gümrük birliğinin oluşması ve ulusal düzeyde Pazar genişlemesi 1873 yılında ancak mümkün olabilmıştır. Büyük kentlerde sanayi faaliyetler ülke içerisinde yaşayan azınlıkların elinde bulunmaktaydı. Müslüman Türkler, gerçek anlamda 1908 II. Meşrutiyet'ten sonra ekonomi ile ilgilenmeye başlamışlardır. Osmanlı Devletinde, Hristiyanlar askere alınmazlar, askerlik hizmeti karşılığında bir ücret öderlerdi. BU sebepten de iş kurma ve eslek edinme konusunda fazlasıyla zaman bulabiliyorlardı. Müslümanlar

ise yıllarca süren savaşlar nedeniyle düzenli bir iş olanağına ve meslek edinme olanağına sahip olamazlardı. Fırsat bulabilenler ise genellikle bakkallıkla işe başlarlardı.

Ulaştırma

Avrupa Ülkelerinde görülen sanayi devrimi, 1750-1820 yılları arasında ulaşım sektörüne de büyük yenilikler kazandırmıştır. 19. Yüzyılın ilk yarısında, buharlı gemiler ve lokomotiflerle insan ve yük taşıyan, ülkeleri birbirine yakınlaştıran yeni bir ulaşım sistem yerleşmişti.

Osmanlı Devletinin, çağı yakalayacak bir sanayileşme politikası olmaması sebebiyle ulaştırma sektörünün yenilenmesi için bir ihtiyaç olmamıştır. Milli mücadelenin başladığı günlerde Anadolu'da üç yolla ulaşım sağlanmaktaydı. Bunlar; demiryolu, kara yolu ve deniz yoluydu. Ülke içerisindeki ulaşım araçları çağdaş anlamda çok ilkel ve ihtiyacı karşılayamaz durumdaydı. Kara yolu ulaşımında deve, katır, at ve eşek belirleyici durumdaydı. Bağımsızlık mücadelesi yıllarında tek ulaşım aracı ise demiryoluydu.

Demiryollarının yapımı yabancı sermayenin denetiminde olmuş ve kendi çıkarları doğrultusunda bir strateji ile yapılmıştır. Örneğin, demiryolları hattı kurulurken daima kıyıları, Ege ve Akdeniz tercih edilmiştir. Bu hatlar hiçbir zaman başkent İstanbul'a bağlanmamıştır. Merkezi yönetimin ülke geneline ulaşım güçlenmesine bir engel oluşturulmuştur.

Dış Ticaret

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, ihracatın ithalatı karşılama oranı yaklaşık %55 düzeyindedir. Dış ticaret açığı sürekli. Dış ticaretin ithalat ve ihracatın ülkelere göre dağılımına bakıldığında, ilginç bir gelişme görülmektedir. Almanya'nın, ithalat ve gerekse ihracat içindeki payı, 1890 yılı sonuna göre, yaklaşık %2 civarında olduğu hâlde: 1913 yılına gelindiğinde bu oranlar büyümüş; ithalatta %17,6 ve ihracatta %8,3 düzeyine yükselmiştir. Buna karşılık olarak İngiltere'nin payı her iki yönde de azalmıştır. İthalatta %50,6'dan %33,6'ya, ihracatta da %49,7'den %31,6'ya düşmüştür. 1900-1913 yılları arasında Osmanlı dış ticareti içinde İngiltere ve Fransa'nın payları düşerken; Avusturya-Macaristan, Almanya ve İtalya'nın payları yükselmiştir.

OSMANLILARDA PARA VE BANKA

Batı Avrupa'nın yaşadığı sanayileşme, dışa açılma ve gelişme süreci, Osmanlı Devletinde görülmemesi sebebiyle bankacılık sistemine ihtiyaç duyulmamıştır. Hazinesinin iç ve dış borçlanmasını kolaylaştırmak ve sürdürmek amacıyla yabancı bankaların hizmetine gerek duyulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı öncesinde para sistemi üç farklı para biriminden

TAR201U-ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ I

Ünite 7: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e

Ekonomik Gelişmeler

oluşuyordu. Altın ve gümüş sikkeler ile banknotlar dolaşımdaydı.

Osmanlı Bankasının çıkardığı ilk banknotlar, yardımcı para niteliğindedir. 1915 yılında ilk kâğıt para tedavüle çıkarılmıştır. Osmanlılarda İlk bankacılık girişimini Mithat Paşa Dönemi'nde 1863'de Ziraat Bankası ve 1868'de İstanbul Emniyet Sandığı ile başlamıştır. Niş Valiliği yaptığı sıralarda Mithat Paşa, Ruscuk-Pırot yöresinde "Memleket Sandığı" ile Ziraat Bankası'nın temellerini atmıştır. Bu sandıklar bir tarım-kredi kooperatifi olarak faaliyet göstermekteydiler.

1888 Ağustosunda, yaklaşık 20 yıllık bir deneyimden sonra, Memleket Sandıkları, çıkarılan bir Nizamnameyle, sermayesi 10 milyon Lira olan ve merkezi İstanbul'da bulunan Ziraat Bankasına dönüştürülmüştür. Ziraat Bankası'nın ilk aşamada ülke içerisinde tarım sektörüne kredi vermesi isteniyordu. İstanbul Emniyet Sandığı, Mithat Paşa tarafından Rusçuk'ta halkın tasarruflarını toplamak ve saklamak üzere faaliyete geçirilmiş olan "Emniyet Sandığı"ndan doğmuş, 1868 yılında Sandığın merkezi İstanbul'a taşınmıştır. Bir çeşit tasarruf bankası gibi çalışan bu sandık, 1984 yılında Ziraat Bankası'na katılarak çalışmalarına son vermiştir.

Kamu Maliyesi

Osmanlı Devletinin kuruluşu bir İslam devleti olması sebebiyle, devletin yönetiminde dini kurallar egemendi. Bu sebeple devletin temel gelir kaynağı şeri vergilerdi. Zamanla örfi vergilere de yer verilmiştir. 1856 Yılından itibaren, "Tek Hazine", "Tek Bütçe" ilkeleri yürürlüğe konmuştur. 1876 Meşrutiyet Anayasası ile de vergilendirmelerin kanuna dayalı olması ilkesi getirildi. Osmanlı Devletinde batı anlamında bütçe uygulamaları 1909'dan sonra başlamıştır. Osmanlı maliyesi 1881 yılında yürürlüğe giren "Muharrem Kararnamesi" ile Düyun-u Umumiye İdaresinin denetimine girmiştir. 1876-1909 yılları arasında Osmanlı Devleti'ni yöneten II. Abdülhamid'in bu kararnamayı imzalamasıyla ülke resmen yarı sömürge hâline gelmiş oldu. Bunun sebebi ise, I. Dünya Savaşı yıllarında gelir-gider tahminlerinde büyük dalgalanmalar ve büyük bütçe açıklarını borçlanmayla kapatmaktı.

Düyun-u Umumiye İdaresi, yabancı alacaklıları temsil eden beş ülke temsilcisi ile yerli alacaklıları ve Galata bankerlerini temsil eden 2 temsilcinin katılımıyla 7 üyeden meydana geliyordu. Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve mali kaynaklarını denetim altına alan idare, gerek gördüğünde haciz yoluyla tahsilat yapabiliyordu. Böylece vergileme hakkı devletin elinden alınmıştı. Yaklaşık on civarında vergi çeşidini Düyun-u Umumiye İdaresi toplamaktaydı. I. Dünya Savaşı öncesinde, vergilerin % 5'i devlet tarafında dorudan toplanırken, %95'i ise mültezimler aracılığıyla toplanmaktaydı.

I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti, galip devletlerin işgaline uğramıştır. Bunun sonucunda, Osmanlı toprakları üzerinde siyasi ve iktisadi yönden üç ayrı karar merkezi doğdu; Anadolu'da Büyük Millet Meclisi Hükümeti, İstanbul'da Padişah Hükümeti ve İşgal Kuvvetleri. Ekonomik olarak çağın gerisinde kalan Osmanlı Devleti, borçlarının taksit ve faizlerini ödeyemeyen, ekonomik bağımsızlığını kaybetmiş, toprakları paylaşılmış bir devlet durumundaydı. Meclis-i Mebusan ve Ayan Meclisi toplanmadığı için 1919 Yılı Bütçesi, onaylanamamıştı. Bu yüzden 1918 yılı Bütçe Kanunu'nun 1919 yılında da uygulanması kararlaştırıldı.

MİLLÎ MÜCADELE'NİN FİNANSMANINDA İÇ KAYNAKLAR

Osmanlı Devletinin son yıllarındaki savaşlar nedeniyle, silâh altına alınan üç milyon insandan, yaklaşık bir milyonu şehit veya esir durumuna düşerek kaybolmuş veya sakat kalmıştır. İşgal altında kalan İstanbul'dan Anadolu ya geçen Mustafa Kemal Paşa, karşısında, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı nedeniyle genç nüfusu kırılmış, yoksul ve çaresiz bir halk bulmuştur. İletişim ve ulaştırma ağı bulunmayan ülkede, iç ticaret çok ilkel ve sınırlı düzeydeydi.

Başlangıçta, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin halktan topladığı ayni ve nakdi yardımlarla İstiklal Savaşı finanse edilmiştir. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde, Gönüllü milis teşkilatının iâşe, ibate ve silahlandırma giderlerinin karşılanması görüşülerek, aşağıdaki kararlar alınmıştır:

- Kazalarda maliye teşkilatı ve levazım kurulacak ve milis kuvvetlerinin giderleri bu örgütlerce karşılanacak,
- Şahıs ve ailelerden alınacak yardım miktarları mahalle muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından verilecek mali belgelere dayandırılacak,
- Yardım yapmaktan kaçınacak kişilere verilecek cezayı ilgili milis komutanı belirleyecek,
- Yüz lira nakdi bedel ödeyenler 3 ay askerlikten muaf tutulacaktır.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Ankara'da kuruluşundan sonra, aldığı ilk mali karar, Anadolu halkının Osmanlı Hükümeti'ne ödediği vergilere el konulması olmuştur. "Düyun-u Umumiye" ve Tütün Rejisi İdaresi gibi örgütlerin topladığı devlet gelirlerinin Ankara Hükümeti Hazinesine nakledilmesi sağlanmıştır.

Henüz hiçbir devlet bütçesi olmayan Meclis Hükümetinin ülkede yaşanan olağanüstü koşullar içerisinde gelir ve giderleri tahmin etmesi mümkün değildi. 1911 yılından itibaren süren savaşlar nedeniyle halk, elinde avucunda olanı zaten tüketmiş durumdaydı. Tüm bu koşullara rağmen, Rusya ve İslam âleminde silah ve Rusya'daki

TAR201U-ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ I

Ünite 7: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ekonomik Gelişmeler

Müslümanlardan da para yardımlarıyla İstiklal Savaşının giderleri karşılanmaya çalışılmıştır.

5 Ağustos 1921'de Büyük Millet Meclisi'nin çıkardığı yasa ile Başkomutanlık verilen Mustafa Kemal Paşa, 7-8 Ağustos 1921 tarihinde yayınladığı, "Tekalif-i Milliye Emirleri" ile savaş için gerekli mal ve hizmetlerin teminine çalışmıştır.

Yeni Türk Devletinin İlanı: Lozan'dan Cumhuriyete

26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz ile 30 Ağustos'ta Yunan ordusu tamamen kuşatılmış ve büyük bir kısmı imha edilmiştir. Türk askeri kuvvetleri 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'e girmiştir. Ardından, Türk kuvvetleri Çanakkale ve İstanbul yönünde ilerlemeye başlamışlardır. İngiltere, bu bölgenin İtilaf Devletleri tarafından birlikte müdafaa edilmesini istemişse de, Fransa ve İtalya bu çağrışı kabul etmemişlerdir. 19 Eylül 1922'de Fransa askerlerini bölgeden tahliye etmiştir. İngiltere'nin dominyonlarından yarın kuvveti getirme girişimleri de sonuçsuz kalınca, diplomatik teşebbüsler devreye girer.

İtilaf Devletleri 23 Eylül 1922'de verdikleri bir nota ile İzmit veya Mudanya'da bir toplantı yapılmasını teklif etmişlerdir. İtilaf Devletleri'ne verilen cevabi notada, Müttefiklerin verdikleri güvence karşısında Türk Ordusu'nun Çanakkale İstanbul yönünde ilerlemeyecekleri belirtilmiştir. Ayrıca, Edirne de dâhil olmak üzere, Trakya'nın Meriç Nehri'nin batısına kadar olan bölgenin derhal boşaltılması şart koşularak, mütareke görüşmelerine başlanabileceği ifade edilmiştir.

3-11 Ekim 1922 tarihleri arasında toplanan Mudanya Konferansı'na, Türkiye, İngiltere, Fransa ve İtalya katılmışlardır. Yunanistan ise Konferansa katılmamıştır. Yunan delegeleri, Mudanya'ya gelmişler ancak limanda bulunan bir gemide kalmayı tercih etmişlerdir. 11 Ekim'de imzalanan protokole göre, Yunan kuvvetleri Doğu Trakya'dan tahliye edilecektir. Mudanya Mütarekesi ile BMM, İtilaf Devletlerince resmen tanınmış oluyordu. Ayrıca, köklü bir barış yapılabilmesi için gereken zemin de bu mütarekeyle hazırlanmış oluyordu.

Lozan Konferansı'nın Toplanması

Milli Mücadele'de elde edilen askeri başarılar, siyasi başarıları da beraberinde getirmiş, Mudanya Mütarekesi imzalanmış ve taraflar arasında kısmen sağlanan uzlaşmanın hukuki bir statüye dönüştürülmesi için bir konferans toplanması kararlaştırılmıştır.

13 Kasım 1922'de başlayacak olan barış görüşmelerine, Müttefik Devletler, konferansta Türk tarafında ikilik çıkarmak amacıyla Ankara Hükümeti ile birlikte İstanbul Hükümeti'ni de davet etmişlerdir. Bu sırada, TBMM 1 Kasım 1922'de aldığı bir karar ile saltanatı kaldırmıştır. Saltanatın kaldırılması ile Türk milletinin yegâne meşru temsilcisi Ankara Hükümeti haline gelmiştir. Başka bir deyişle, İtilaf Devletleri bundan böyle Ankara yönetimi dışında İstanbul'da muhatap alacağı hiçbir makam ve merci bulamayacaktır.

20 Kasım 1922'de başlayan Lozan görüşmelerinde Türk tarafını İsmet Paşa'nın başkanlığında, Sağlık Vekili Dr. Rıza Nur, Hasan Saka, Celal Bayar ve bu isimlere eşlik eden müşavirlerden oluşan bir heyet temsil etmiştir. Konferans'a Türkiye ile birlikte, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Japonya, Romanya ve Yugoslavya

katılmışlardır. Ayrıca, Sovyetler Birliği ve Bulgaristan yalnızca Boğazlar görüşmelerine katılmak üzere, ABD ise gözlemci sıfatıyla konferansa katılmışlardır.

Lozan Konferansı'nda meseleleri incelemek üzere 3 komisyon kurulmuştur. 1. Komisyon, topraklara, askerliğe, Boğazlara; 2. Komisyon, Türkiye'de yabancıların tabi olacağı rejime; 3. Komisyon ise iktisadi ve mali meselelere ait konuları görüşecektir.

Konferans'ta Türk heyeti Misak-ı Milli'ni gerçekleştirilmesi için gayret gösterirken, İtilaf temsilcileri Sevr'i esas alarak Türkiye'yi mağlup bir devlet olarak değerlendirmek eğilimindeydiler. Nitekim görüşmelerde Ermenilere toprak verilmesi, kapitülasyonların devamı, Osmanlı dış borçlarının tamamının Türkiye'ye ödetilmek istenmesi, savaş tazminatı ve tamirat bedeli gibi hususların gündeme gelmesi İtilaf Devletleri'nin söz konusu eğiliminin göstergesidir. Bu nedenle Türk heyeti 4 Şubat 1923'te anlaşma tasarısını imzalamayı reddederek Türkiye'ye dönmüştür.

İsmet Paşa'nın, taraf devletlerin dışişleri bakanlarına 8 Mart 1923'te bir görüşmelere yeniden başlamak üzere ve Türk Hükümeti'nce yapılması istenen değişiklikleri bildiren bir mektup göndermesiyle, Lozan görüşmeleri 23 Nisan 1923'te tekrar başlamıştır.

Sınırların Tespiti

Lozan Konferansı'nda, Suriye sınırı, 20 Ekim 1921'de Fransa ile imzalanan Ankara İtilafnamesi'nde belirlenen haliyle aynen kabul edilmiştir. İskenderun Sancağı, Misak-ı Milli sınırları içinde mütalaa edilmesine rağmen, Ankara İtilafnamesi'nde milli sınırlar dışında kalmıştı. Böylece bu sancak, Suriye ile birlikte Fransız mandası altına girmiştir.

Bulgaristan sınırı, Karadeniz'de Rezve deresi sınırına kadar gelen 1913 sınırı aynen kabul edilmek suretiyle belirlenmiştir. Doğu Trakya sınırını, Mudanya Mütarekesi'nde tespit edildiği şekilde, Meriç Nehri'nin teşkil etmesi ve Edirne ile birlikte Karaağaç'ın da Türkiye'de kalması kararlaştırılmıştır. Konferans'ta Türkiye-Irak sınırında uzlaşılammış ve meselenin Lozan'dan sonra 9 ay içinde Türkiye ile İngiltere arasında görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Böylelikle, Musul meselesi Konferans'ta çözülememiştir.

Lozan'da en zor geçen görüşmelerden biri Boğazlar meselesi üzerinde olmuştur. Sonuçta, Çanakkale ve İstanbul boğazlarından barış zamanında yabancı gemilerin serbestçe geçmesi kabul edilmiştir. Savaş zamanında ise Türkiye tarafsız ülke konumundaysa, barış zamanındaki rejim uygulanacaktır. Türkiye savaşta ise tarafsız gemilerin düşmana yardım etmemek şartıyla bazı sınırlamalarla Boğazlardan serbestçe geçebilmeleri kararlaştırılmıştır. Ayrıca, bir Boğazlar Komisyonu'nun kurulması ve bu komisyonun Milletler Cemiyeti'ne bağlı olması kararlaştırılmıştır. Bunların yanında, Çanakkale ve İstanbul boğazları, askerden arındırılacaktır. Lozan'da

Boğazlar meselesi her ne kadar çözülmüş ise de Boğazların askersizleştirilmesi Türkiye'nin egemenlik haklarını sınırlandırıyordu. Bir süre sonra, Türkiye, bu şartların değiştirilmesi için girişimlerde bulunmuş ve 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar sözleşmesi imzalanmıştır. Böylelikle sorun, Türkiye'nin isteği doğrultusunda çözülmüş olacaktır.

Son olarak, Lozan'da, İmroz, Bozcaada ve Tavşan adaları Türkiye'ye bırakılmıştır. Bu adalar dışındaki Sisam, Sakız, Midilli, Limni ve Semadirek adaları Yunanistan'a bırakılmıştır. Rodos ve 12 ada ile Meis adası ise İtalyanlara verilecektir. Kıbrıs ise İngiltere'de kalacaktır.

Azınlıklarla İlgili Meseleler

Lozan'da azınlıklara ilişkin alınan kararlara göre, Türkiye'de yaşayan Müslüman olmayan azınlıklar hukuken ve fiilen Türk uyruklu sayılacaklar ve kendileri için her türlü hayır kurumu ve okul açabileceklerdir. Ayrıca, Türkiye'de yaşayan Rumlarla Yunanistan'da yaşayan Türkler, karşılıklı olarak değiştirileceklerdir. Ancak İstanbul'da yaşayan Rumlarla, Batı Trakya'da yaşayan Türkler mübadelenin dışında tutulacaklardır. İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türkleri, okul açma, hastane ve vakıf kurma ve yayım işlerinde serbest olacaklar, ayrıca mahkemelerde kendi dilleriyle ifade verebileceklerdir. Türk tarafının Patrikhane'nin de mübadele kapsamında değerlendirilerek Türkiye'den çıkarılması isteği ise kabul görmemiştir. Yabancı okullar ise, Türk Maarif Vekâleti müfettişleri tarafından teftiş edilebilecekler ve müdür muavinlerinden birisi Türk olacaktır.

İktisadi ve Mali Meseleler

Anlaşmada alınan karara göre, Osmanlı borçları, Osmanlı Devleti'nden ayrılan ülkeler arasında paylaşılacak ve Türkiye'nin payına düşen borçların ödenmesi belirli taksitlere bağlanacaktır. Ayrıca, Kapitülasyonlar bütün şartlarıyla birlikte kaldırılacaktır.

Adım Adım Cumhuriyet'e Gidiş

Türkiye Cumhuriyeti'ni ilan etmenin yanında yeni devletin esaslarını belirleyecek köklü düzenlemeleri de yapacak olan ikinci TBMM 11 Ağustos 1923'te çalışmalarına başlamıştır. Gazi Mustafa Kemal meclis başkanı olmuştur. Yeni meclis 23 Ağustos'ta Lozan Barış Anlaşması'nı onaylamıştır. Lozan Anlaşması'nın TBMM tarafından onaylanmasıyla birlikte, İstanbul'un İtilaf Devletleri kuvvetlerinden boşaltılması süreci de resmen başlamıştır. 6 Ekim 1923'te Türk askerleri İstanbul'a girmişlerdir. Böylece 13 Kasım 1918'de fiilen ve 16 Mart 1920'de de resmen başlayan işgal her manada sona ermiş oluyordu.

Bundan sonra sıra, yeni devletin merkezinin belirlenmesine gelir. 9 Ekim 1923'te İsmet Paşa ve 14 arkadaşı, Ankara'nın başkent olması gerektiğine ilişkin teklifi Meclis'e sunmuşlardır. 13 Ekim 1923'te Meclis'te görüşülerek kabul edilen ve Anayasa'ya dâhil edilen

madde ile Türkiye Devleti'nin başşehri Ankara olarak belirlenmiştir.

Cumhuriyet'in İlanı

Yeni devletin her şeyi ile İstanbul'daki yönetimden farklı bir noktaya doğru gittiğini açıkça gösteren bu gelişme Meclis'te hükümete karşı muhalefeti hızla artırmıştır. Bu durumda, Mustafa Kemal daha seçimlerin hemen ertesinde hazırlığını yaptığı projeyi uygulamaya koymaya karar vermiştir: Cumhuriyeti ilan etmek.

28 Ekim akşamı Mustafa Kemal Paşa, Çankaya'da topladığı arkadaşlarına, ertesi gün Cumhuriyeti ilan edeceklerini bildirmiştir. Buna göre, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun, yani Anayasa'nın, birinci maddesine "Türkiye Devleti'nin idare şekli cumhuriyettir" cümlesi ilave edilmiş ve dördüncü madde de "Türkiye Devleti TBMM tarafından idare olunur, Meclis, Hükümet'in yükümlülüğündeki görevleri Bakanlar Kurulu vasıtasıyla yerine getirir" şekline getirilmiştir.

Belirtmeli ki, Cumhuriyet'in ilanını sağlayan Anayasa düzenlemeleri kendine özgü şartlar ve mülahazalar ile gerçekleştirilmiştir. Muhaliflerin kendilerini en kuvvetli hissettikleri dönemde, fikri uyumlarının tam olmadığını fark eden Mustafa Kemal Paşa, harekete geçmiştir. Daha Erzurum Kongresi toplanmadan evvel, Milli Mücadele başarıya ulaştığında benimsenmesi gerektiğini düşündüğü Cumhuriyet idaresini gerçekleştirmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı gerçekleştirildikten hemen sonra Cumhurbaşkanı seçimi yapılması teklif edilmiş ve bu oturumda 158 azanın oybirliğiyle Ankara mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Başbakanlığa getirilen İsmet Paşa hükümeti güvenoyu almış, aynı gün Fethi Bey de Meclis Başkanlığı'na seçilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 29 Ekim 1923 tarihinde ilanı ile altı asırlık bir dünya devleti resmen yıkılmış, aynı millete dayanmakla birlikte, anlayış sistemi, idealleri farklı bir kadronun idaresinde yeni bir devlet doğmuştur. Cumhuriyetin ilanından amaç, medeni ve modern dünya ile Türkiye arasında açılan boşluğu bir an önce kapatmak, hatta muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkmaktır.

Önceki dönemlerde devleti kurtarmak ve düzeni ıslah etmek amacıyla yapılanların hep kısır, yarım işler olduğunun bilinci ile Mustafa Kemal, bir daha aynı sıkıntıları yaşamamak için gerekli gördüğü bütün köklü değişiklikleri birbiri ardına hayata geçirmiştir. Cumhuriyetin ilanı, anlayış değişimi gibi son derece güç ve zahmetli bir sosyal inkılabı gerçekleştirmenin ilk adımını teşkil etmiştir.